

Anmeldelser

Andersen, Hans: Sydslesvigs danske skoles historie. 2 bind.

Syddansk Universitetsforlag, 2017, 933 s.

Hans Andersen er født i Flensborg. Efter dansk hærreksamen var han ansat ved det danske skolevæsen i Sydslesvig gennem mere end fyrré år, først som lærer, senere som skoleleder og derefter i ledelsen 1971-99, de sidste ti år som skoledirektør. Efter pensioneringen som 65-årig har han brugt sit othum til at skrive skolevæsenets og dermed Dansk Skoleforening for Sydslesvigs historie gennem de næsten hundrede år, der er gået, siden foreningen blev stiftet i 1920.

Det er en meget grundlig og minutiøs gennemgang af udviklingen fra den spæde begyndelse og pioneriden i 1920'erne, over de hårde år under naziststyret og krigen, den voldsomme opblomstring efter 1945, hvor der i Sydslesvig var en (set med årenes afstand) urealistisk stor tilslutning til det danske mindretal og ikke mindst det danske skolevæsen, og frem til den stabilisering, der er sket siden midten af 1950'erne.

Ved krigenes slutning var der ni danske skoler i Sydslesvig, to i Flensborg, fire i Flensborgs omegn, og dertil skoler i Ladelund, Tomning og Slesvig. Det samlede elevtal udgjorde 437 elever. I 1936 havde tallet været mere end dobbelt så højt (942). I de første efterkrigsår var der planer og ønsker om omkring 150 danske skoler, hvorefter 90 blev realiseret. De havde 13.642 elever, da tallet var højest (1948). Disse tal faldt støt i årene derefter, så man i 1959 havde 81 skoler med 4.968 elever. Senere har tallene stabiliseret sig, så der i dag er lidt flere elever i kun halvt så mange skoler.

Det er meget tydeligt, at Andersen beskæftiger sig med noget, som han har et indgående kendskab til, nok en dybere indsigt end nogen anden – efter et livslangt arbejde med disse spørgsmål. Der gøres grundligt rede for udviklingen med hensyn til skolebyggeri, lærere og elevtal, men også for de betingelser, hvorunder udviklingen skete, herunder love og forordninger og andre legale og administrative retningslinjer, som Skoleforeningen måtte arbejde under.

Den meget detaljerede gennemgang ikke mindst af lovsstoffet og andre relevante baggrundsforhold gør ind imellem læsningen lidt tung, og man skal nok være specielt interesseret i det dansk-sydslesvigske skolevæsen for at bærege ved hele tiden. Men det skal siges, at selv om Andersen on sjældent gænge forfælder til et lidt knudret kancellisprog (som ombeskedmand vel bør bøjnt sig af i sit arbejde) formår han næsten hele vejen igennem de mange hundrede sider at fortælle på en måde, så stoffet bliver lævende, også for ikke-specialister i sydslesvigsk skolehistorie. Og de mange

blide spændende og oplysende billeder gør deres til at fastholde interessen. Mens han i de første 150 kapitler, der strækker sig over 772 sider, fremlægger stoffet stort set kronologisk og med mange detaljer bl.a. vedrørende enkeltsager og personer, har han på de sidste 140 sider skrevet en slags komprimeret gennemgang af stoffet opdelt i 10 (eller rettere 11) kapitler om forskellige delemer, som giver en slags overordnet fremstilling af stoffet. Disse afsnit vil sikkert være tilstrækkeligt for de fleste læsere, ikke mindst fordi de er forsynet med henvisninger til i hvilke af bogens kapitler, man kan finde en mere detaljeret gennemgang af forholdene.

Det kan dog godt irritere lidt, at mange lovtekster o.l. samt breve fra tyske myndigheder ofte kun bringes på tysk. I nogle tilfælde er sådanne tekster dog gengivet både på originalsproget og dansk oversættelse. Her burde der have været anvendt en konsekvent linje, så alt også bringes på dansk. Det ville i høj grad lette forståelsen for mange danske læsere, som måske ikke er specielt tyskkyndige.

Man kunne også godt have ønsket sig et "leksikon" over de enkelte skoler, bl.a. med oplysninger om oprettelse, og evt. nedlæggelses- eller sammenlægningssår, bygninger og navne på skoleledere m.v. samt elevtal i udvalgte år. Et sådant kompendium ville give visse have haft stor interesse, selv om det selvfølgelig ville have betydet, at bøgerne var blevet endnu tykkere.

Trods disse indvendinger er der ingen tvivl om, at Hans Andersen har skrevet standardværket om det dansk-sydvestjyske skolevæsens historie og betydning fra 1920 til i dag. Det har været en kæmpe arbejdsindsats, og der er tale om et værk af blivende værdi.

H. E. Svendsen

Andersen, Jørn *Tranekjær, Blod og jord.*

Soldaterskæbner fra det dansk-tyske grænseland 1839-48.

Tirfiter, 2018, 595 s.

I løbet af Anden Verdenskrig kom adskillige mænd fra de nationale mindretal nord og syd for den dansk-tyske grænse til at gøre tjeneste som tyske soldater. *Blod og jord* handler om to indkaldte fra det danske mindretal i Sydslavien (landmand Hans Ditlef Andersen og lærer Hans Tychsen) og to mere eller mindre frivillige fra det tyske mindretal i Sankterjylland (oplydmænd Fritz Schiel Petersen og teologistuderende Hans-Egon Nicolai Petersen). Bogen tager sin tilid fra det nazistiske besættelsesregimes (følede) tilførsel af dansk hjemstavn (jorden), en tanke som var grundlagende for forståelsen af nationaliteten, og derfor af særlig betydning for de nationale mindretal, der havde de retten til hjemstavn i en grundlæggende er *Blod og jord* fire biografer. På grundlag af de fire soldaters breve, dagbøger, erindringer og samtaler med deres efterkom-

mere og i et enkelt tilfælde soldaten selv samt med inddragelse af andet kildemateriale og litteratur beskrives deres vej gennem krigen under vidt forskellige forudsætninger og forhold, ligesom også deres opvasket og liv efter krigen kort beskrives. Og de når vidt omkring fra stille kontorer ved Østersøens bred, til undsætningsforsøg af Shalingsrad, indsats på det partiske-anhægede Balkan, de sidste dages kampe i Berlin, krigsfangenskab og for de tysksindede soldaters vedkommende rejseløsel og fængsling.

I efterhånden kronologisk orden følger man i hvert kapitel en af soldaterne med mange chater fra samtidige kilder og erindringer understøttet af uddybende forklaringer om de forhold og situationer, som soldaten befinder sig i. Når kilderne eller situationen lægger op til det, gør forfatteren sig overvejelser om soldaternes syn på krigen og deres forhold til deres nationale stædet og pligten til at tjene berberstalten eller folkegruppen, ligesom kildernes udsagnskraft også tages under behandling.

Bogen er velskrevet og præget af stor fortællelyst, både når det gælder at sætte en stemning med romanlignende greb eller forklare de større omstændigheder. Forfatterens fortællinger af soldaternes oplevelser rækker måske til lidt lidt ud over, hvad kilderne kan bære – hvilket han selv gør opmærksom på i forordet, men synes dog altid sandsynlige. Sammenligningen af de fire skæbner begrænser sig i hovedsagen til sammenligningen af dem, og nogen generelle linjer trækkes ikke og kan ikke trækkes på grundlag af de fire skæbner.

Bogen må derfor trods stedsvis dramatiseringer og fyldige kommentarer snarere siges at slutte sig til den kildede, og erindringslitteratur, der findes især om dansksindede sydvestjyske krigsdeltagere, end til den broderlige historiske fremstilling, der findes om det danske mindretals deltagelse i verdenskrigen og som desværre endnu mangler for det tyske mindretals vedkommende. Det ændrer dog ikke, ved at bogen giver et spændende indblik i fire mindretalskæbner i Anden Verdenskrig.

Martin Bø Nørregård

Buk-Swienty, Tom *Det ensomme hjerte.*

Fortællingen om en musikalsk soldats utrolige odysse gennem 2. verdenskrig og hans drøm om at blive dansker.

Polttekens Forlag, 2017, 496 s.

Polttekens Forlag, 2017, 496 s.

Hans Horn blev født i 1921 og blev voksen i det nationalsocialistiske Tyskland. *Det ensomme hjerte* følger ham fra opvasket i Kiel og indkaldelsen til arbejdsfjensets i østpreussiske Masurien over rikstiden i bl.a. Danmark til tiden som værbøjelige på Østfronten. Horn blev sket under Ruslandfølgst og bevæde rasken af fuset med igennemstumper i kraniet. For at undgå yderligere frontfjensets valgte han at besøge et militærlægecenter, der igen bragte ham til Danmark og så til det smukke Würzburg

og en stormende forelskelse i Fraulein Saeger, også kaldet "Credelin." Hun blev gravid, de blev gift – og han blev som underlagt søndt til et lazaret bag fronten i det nuværende Slovakiet. Han overlevede krigen, og parret flyttede til Flensborg, hvor han blev praktikanthjælper i Dansk Sundhedsinspektions Sydslesvig. Efter medicinstudierne i Kiel gik det videre mod nord, hvor Horn drev lægepraksis i bl.a. Rov og Padborg. Han døde i 1989.

Hans Horn liv under nazismen og 2. verdenskrig er genfortalt af Tom Buk-Swienty. Han er en mestelig fortæller, der formår at sætte den historiske ramme og med en række narrative og journalistiske greb gør en bly bog læselig, spændende og ganske gribeende. Buk-Swienty spiller stærkt ud med en cliffhanger anno maj 1945 og begynder derefter bogens med Horns klassefoto fra 1927 – af de 27 sekstenårige knægte fra Kiøler Cedertrænschule overlevede blot seks krigen.

Buk-Swienty har fået et usædvanligt og stort stof stillet til rådighed i form af Hans Horns erindringer, som denne skrev fra 1970'erne i forskellige versioner på tysk og dansk. De var tilranekt familien og tog bl.a. afsnit i Horns nu devarre fers undne dagbøger, som han med egne ord genævner erindringerne i friset form. De belyser, at læssem en bog stort set ruset for noget ofte ikke kan gennemskue, hvornår kilden er den unge soldats samtidige (men af Horn friserede) oplevelser, eller hvornår Buk-Swienty udlægger bevidstheden. Man behøver ikke være noget faghistorisk permitteret for at mene, at det er et problem for *Det ensomme liv*, som kilder til Nazityskland og krigen, især når Buk-Swienty (s. 174) mener, at Horn repræsenterer en vigtig, men stærkt underblyst synsvinkel, nemlig "den menneskelige historie i Det Tredje Rige."

Det er Buk-Swientys udgangspunkt, at det nationalsocialistiske Tyskland var et samfund, hvor mange var nazi-skeptiske, bange og ussomme. På den måde gør han sig opgaven lovlig let og nedligger den opportunistiske og under tiden runderede Hitler-begjæstning, der også greb mange af fyrene, uden at de nogensinde blev underkødet nazisme. Drivkraften i lassonpolsken er portrættet af et begavet, dæmpet humanistisk musikalisk menneske med kunstnerisk talent – udsat for nazisternes brutale ensretning og krigenes rædsler. Bogens scope er de skævallede Hans Horn illustrerede sine erindringer med. De er sandelig udtrykfulde vidnesbyrd om den ældre Horns bearbejning af krisepolensorme og er ikke kun dramatiske, voldsomme og blodige, men også groteske, sjove eller erotiske. Suppleret af en række gode fotografier, herunder et par billeder af skævallede Buk-Swientys bog til noget usædvanligt og gør tredje ansægtelserne *Det ensomme liv* et anbefaldelsesværdig.

Henrik Lundbyffe

Gregersen, Niels Henrik og Carsten Bach-Nielsen (red.):

Reformationen i dansk kirke og kultur, bd. 1:3.

Syddansk Universitetsforlag, 2017, 1518 s.

2017 stod i Reformationen tegn. Året igennem blev det markeret, at der var gået 500 år siden Martin Luther slog sine 95 tese op på slotskirkeklæden i Wittenberg i 1517 og dermed indledte et røre, som kom til at omforme den hidtil fælle kirke og alle de samfund, den var en del af. I Danmark er der siden da fejret jubilæum hver gang trespalslaget i 1517 og reformationen i København 1526 har haft rund fødselsdag. Hver gang har den konkrete fejring været præget af den daværende samtid. I 1836 f.eks. stillede festen den rådende magtelite i kirke og stat så tydeligt til skue, at det stødte her og levede stadig i oplysningstidens tankegang. Hun fandt, at jubilæumsprogrammet blev kvalt i forfølgelighed, stolthed, stivhed, "Efter min For- mening bør vi Alle Høje og høje vise os som Bødder, som Ligeemand, naar vi henvende os samfjæ til det bedste Væsen. I hans Hus bor ald Rang ophøret", lod hendes kommentar.

En lignende anklage kan vist ikke rettes mod 2017-jubilæet. Selv følgende var der kirkelige festligheder, hvor bispeakaber og ordener fik lov at stråle i al deres glans. Men især var der en helt uvoveskelig række af foredrag, debatter og seminarer m.v. for et stort folkeligt publikum. Her blev reformationen og dens tanker sat ind i bred kulturel og samfundsmæssig sammenhæng, og der blev fokuseret på multiorienterede aspekter, såsom spørgsmål om Luther i relation til velfærdstat og konkurrencestat og andre moderne fænomener.

Samlidig fremkom en hel skov af nye publikationer om Luther og reformationen. Teakindsærket *Reformationen i dansk kirke og kultur* er den officielle jubilæumpublikation, udgivet med støtte fra Præsident for Reformationsjubilæet. Det er et stort værk på 1518 sider, 56 større og mindre kapitler med 29 meritede forfattere, kirkehistorikere, teologer, historikere, etnologer m.fl. Værkets mål er at give "et samlet billede af reformationens religiøse og samfundsmæssige betydning" for de danske lande fra 1500-tallet til dag. Spøktet i historiefortællingen om de 500 år er brodt-kirken i forhold til stat og samfund, teologien, salmer, religiøs praksis, kirken og skolen, musik, billedkunst, perspektiver udadtil m.v. Gudstjenestens og kirkelivets virkelighed i dagligdagen gennem tidens traser tydeligt frem. Hvert afsnit har litteraturhistorien og et samlet perspektiv og emneordninger i tredje bind gør det muligt at finde rundt i værket. Fremstillingen er let tilgængelig med forståelig forklaring af ikke-almene kendte fagudtryk og teologiske begreber, så præget af indførelselser er undgået.

En sådan mangfoldighed er det svært at yde skyldig retfærdighed. Her i historiske Arbejder vil anmelderen begrænse sig til værket rent (kirke)historiske dele, og det ud fra en særlig synsvinkel.

Storværket behandler reformationsens betydning for "det dansk-norske kongerige", "de danske lande". Dermed står værket med et klassisk problem for fremstillinger af det nutvarende Danmarks historie over en lang periode. De har det svært, fordi Danmark i dag rummer områder med forskellige historie. Sønderjylland hører til Danmark, men fra 1200-årene og frem til 1920 gik der en grænse ved Kongøen. Syd derfor var forholdene anderledes end i Kongeriget Danmark. Det gælder også for kirkehistorien, og forskellene blev uddybet netop ved Reformationen. I middelalderen var Slesvig/Sønderjylland en del af den danske kirkeprovins under arkkebiskoppen i Lund. Det blev anderledes efter 1536. Reformationen danske kirkeordnans af 1536 var tænkt at skulle gælde for både Danmark og Slesvig. Men sådan gik det ikke. I 1542 blev vedtaget en separat slesvig-holstenisk kirkeforskyllig fra den dansk-norske kirke. Der voksede to kirkelige virkeligheder frem mod hver deres særpræg – en i Kongeriget Danmark, en anden syd for Kongøen. Tilmød kom der en sprogrænse, da kirkesproget blev tysk syd for en linje, som gik midt gennem Slesvig stort set langs den senere dansk-tyske statsgrænse af 1920. Reformationen var med til at cementere denne sprogrænse.

Reformationsens kirkeordning førte således til en fædelt dansk luthersk kirke. Denne forskel er svært at få med i en generel fremstilling. Det normale resultat i sammenlignelige generelle værker er gerne at historien beskrives som den var i Kongeriget med kun tilfældige udtryk til de slesvig-sønderjyske specialiteter. Sådan er det også gået i det store reformationsværk – naturligvis, og måske fornuftigtvis, kan man sige.

Lad mig nævne nogle få eksempler, som viser, at den kongerigske virkelighed er kommet til at skygge for den slesvigiske variant. Det er anført (bind 1 s. 169) at der ikke kendes tilfælde, hvor en sådanne katolsk præst nægtede at godkænde den nye orden. H.V. Gregorssens snidige eksempler på det mod-*Reformationer i Sønderjylland* (1986) påviser dog flere eksempler på det modsatte (s. 141). Christian III lod reformationen træffe igennem ovenfra, først i Haderslev og så i København, og resultatet blev en kongerigske understøttet stærkere kontrol. Det beskriver at kirkeordningen gav menighedskerne ret til at vælge præst, men at den disciplinerende kongerigske i eftertiden gennemhålede denne ret, så enevægt kom til at ligge hos kongen (bind 1 s. 169 og 185). Således var det rigtigt nok i Kongeriget i Slesvig derimod bevarede menighedsretten i over halvdel af sognene permanent en ret til at deltage i valget af en præst.

Kirkevirkeligheden sydligst i monarkiet var således anderledes end i nord. For Hertugdømmene var Tyske Kancelli kirkeministerium og ikke Danske Kancelli, (vfr. II s. 157 og 168), der var generalsuperintendent, ikke biskopper, som i Danmark, der var en anden kirkeordnans, kirkeri-tual og allerhøjst Resultatet blev forskelle, større og mindre, og de kommer ikke frem i værket. Det anløses, at statsmagtten i Kongeriget ikke så det som sine opgave at udvælge nye ideer for det kirkelige liv (bind 2 s. 161). Men dog iværksatte hertugdømmenes kirkebestyrelse eksperimentet i oplysningstiden en radikal liturgireform. Det skete med den såkaldte Adlerske agende, og den samme tid i Danmark. Episoden kunne være inddraget, for den er behandlet grundigt i både ældre og nyere dansk-tysk forskning (bl.a. Hans Høj-selberg Paulsen 1933-38 og Lars N. Henningsen 2011-16). Det ville have bidraget til et løft for bogens behandling af netop oplysningstiden.

Værket kunne have læst lidt af problemet ved at give plads til et særligt kapitel, som præsenterede noget af særpræget i kirkelivet syd for Kongøen. Nu kan læseren forledes til at tage fremstillingen af den kongerigske virkelighed som takkende også for Sønderjylland. Og det var ikke altid tilfældet før 1920.

Når ovenstående anmærkning er givet, skal det samtidig ikke skjules, at værket er lidt af en kirkehistorisk bedrift. Den seneste større fremstilling af dansk kirkehistorie er etfahndsværket *Den Danske Kirkes Historie*, som udkom i årene 1950-66. Længe har der været behov for en afløser. Det nye reformationsværk giver med sin bredde noget af det savnede. Særlig for-lygstfuldt er bind 3 om tiden 1914-2017. Den nyere tid er ofte den sværeste at få hold på. Bønder fortæller helt frem til i dag om kirken, teologien, sal-mødningen, kirkemusikken, kirkekunsten og kirken i forhold til mange samfundsendringer. Tilmød slutes der af med ti kapitler, som vover et blik på kirken ind i fremtiden, i Danmark og globalt. Her er bud til mangs, slags-læsere, og stod til mange timer. På den måde vil værket stå sig, indtil det muliggøres at producere en ny samlet dansk kirkehistorie. Lars N. Henningsen

Kristensen, Hans. Hertugræve og køkkenhøer.

Lagt vildt og jagges i Sønderjylland for Gentofteingen.

Bog og fil, 2017, 295 s.

Som det fremgår af undertitlen, omhandler bogen jagtforholdene i Sønder-
jylland for Gentofteingen. Hovedvægten er lagt på den godt og vel 50-årige
periode da landskabet var under tysk herredømme, altså fra 1864 til 1920.

Indledningsvis berettes om H.P. Hanssens både som jæger og danskbo-
dens forkæmper, og således er det fra begyndelsen sikret fast, at jagtens bi-

storie og den sønderjyske historie hører uløseligt sammen. Derefter fortælles kort om jagtrensens udvikling gennem tiderne samt om den jagtgåde borttag på Augustenborg.

Det helt afgørende for den periode, bogen handler om, er det forhold, at Sønderjylland efter 1864 blev underlagt prussisk jagtlovgivning. Den adskille sig markant fra den danske, hvilket naturligvis betød, at den jagtlige udvikling i landsdelen var helt anderledes end i resten af Danmark. Den prussiske jagtlov var bl.a., kendetegnet ved, at kun løbsjere, der havde mindst 75 ha liggende samlet, havde jagtet på deres jord. Alle ejere af arealer under 75 ha var tvunget til at lade deres ejendom indgå i et kommunalt jagtforløbskab, som blev bortforpagtet efter en offentlig udbudsrunde, og jagtindtægterne fordeltes hvert år til løbsjere i forhold til størrelsen af det indskudte areal. Denne ordning betød i praksis, at jagten blev drevet på store samlede revier, hvor jagtforpagterne havde mulighed for over en år-række at få oparbejdet en god jagt.

Det var især velstillede gårdmænd, der forpagtede de kommunale fællesjagter, men mange andre blev inviteret med til klippjagterne, og herved opnåede man så store udbytter, at vildtsalget langt hen ad vejen kunne dække jagtforpagtningen. Også byernes borgerskab kom på baren som jagtforpagtere, og efterhånden blev det desuden almindeligt, at der i byerne oprettedes jagtforeninger som forpagtede kommunale fællesjagter.

Efter at have nedlagt for disse særlige forhold beretter forfatteren i særskilte afsnit om jagt og vildt i de for Sønderjylland så karakteristiske – og forskellighedsrige – landskaber: det åbne agrarland – enge og ferske vandløb, skove, plantager og bøg – strand, hav og marsk. I skildringerne kommer jagterne selv til orde, ved at der bringes passende uddrag af en lang række velvalgte jagtindringer, og forstillingen får herved sin egen personlige kolør.

Selvom de store herregårde ikke just står i kø i Sønderjylland som i det øvrige Danmark, hvor det høje grad prægede jagten i den pågældende periode, er der dog gode grunde til, at forfatteren medtager et par adskillige besiddelser i sin jagthistorie. Grevskabets Schaackborgs skiller sig ud ved sin størrelse og særlige status, men ikke desto mindre spillede jagten ingen nævneværdig rolle i det herskabelige liv i havgrovene Flans Schacks tid, da han levede ret så isoleret og ikke var del af det høje sociale netværk, som praktiserede søkabsjagter i store stil. Jagten fik større betydning, da hans søn overtog grevskabets i 1905 men i stedet for at invitere stændsfæller til klippjagterne, var han mere stemt for at pløje omgang med folk fra lokalområdet.

Anderledes forholdt det sig på Gram, hvis besiddelse havde sit hovedsæde på det såjældnede stambus Gisselsgård. Herfra bøg man i jagtsæsonen til sine sønderjyske besiddelser og praktiserede herskabsjagter i den helt store

stil. Men det forblev en forestelse, som måske nok har gjort indtryk, men som på den tid trods alt var fremmed for landsdelen.

Et afsnit er helliget jagten under Første Verdenskrig. Historierne handler dog mest om krigsdelagende sønderjydere, jagt alle mulige andre steder end i Sønderjylland, ved øst- og vestfronten og sjægt i Tysk Østafrika, og det kan for så vidt nok gå en indten for bogens ramme, om end det er lige på kanten. Man skulle synes, at soldater i krig så rigeligt fik stillet deres skydebrag, men forfatteren benlejer reflekteret opmærksomheden på, at jagten både var en mental adfærdsnævne og en måde, hvorpå man kunne supplere de sparsomme feltrationer.

I forbindelse med den katastrofale fødevarmangel under krigen omtaler forfatteren også vildtets rolle i husstandenes kosttationering og krybskytternes forventelige oplemstrang. For krigen havde krybskytternes omfang været til at overse, dels fordi jagten med den prussiske lovgivning i højere grad var blevet et fælles gode, som gjorde de lokale interesset i at holde i væsenset møde, og dels fordi samme lovgivning tillod ret håndfaste mødeforanstaltninger.

Efter Genforeningen var man tilbageholdende med at lade den danske jagtlovgivning være gældende for Sønderjylland. Det skyldtes en udbrødt erkendelse af, at den prussiske ordning på mange måder var bedre end den danske, som på grund af sin utilskrækkelighed netop i disse år var til forhandling. I 1922 blev så en ny jagtlov vedtaget for hele landet. Den byggede på det i nyere dansk jagtlovgivning gældende princip, at jagtret og ejendomsret fulgtes ad, og det fik alvorlige følger for den sønderjyske vilthstand, idet jagtrettet med det stigende antal jagtberegtigede blev voksende foretaget. At man de følgende år bog, ved lære af de sønderjyske erfaringer fra før Genforeningen og bl.a. oprettede en masse jagtforeninger hører dog med til historien.

De særlige sønderjyske forhold har været særligt foresomt i den ellers righoldige danske jagtlitteratur, men det er der nu rådet bød på med Hans Kristenssens engagerede, velunderbyggede, velillustrerede, velfortalte og velillustrerede bog.

Jesper Laurzen

Rasmussen, Carsten Porskrog (red.): Historien på væggen.

Historiamalerier på Sønderborg Slot.

Museum Sønderjylland – Søndborg Slot.

Historisk Samfund for Als og Sundevad, 2017. 224 s.

Det er et imponerende væk over samlingen af historiamalerier på Sønderborg Slot, vil her præsenteres for Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot og Historisk Samfund for Als og Sundevad står bog udgivelsen, skrevet af

landsdelens fremmeste historikere. Og hvilken herlig kvalitative af historiske oprindelse ikke for vore øjne, man får lyst til at aflegge museet et besøg endnu en gang, lidt mere beriget – bedre forberedt – og lidt kløgere på mange af de ofte store værker. For i sandhed, det er store formater, vi har med at gøre, men der har også været meget, der skulle fortælles og store vægge, der skulle udfyldes. Det er ikke sønsykker i snalformat.

Lid over Frederiksborg Slot indlagde Sønderborg Slot lidt en særstilling blandt danske museer ved den fremtrædende plads, historiemaleriet har på stedet. Det er derfor forfatterens hensigt at kaste lys på samlingen, og også hensigten at udtarbejde en grundigt kommenteret, samlet oversigt over samlingen. Dette må siges at være lykkedes her.

Der behøves i alt 46 malerier med hver sin særskilte undersøgelse. Møden forekommer velvalgt. Der bliver indledningsvist givet et historisk rids, som baggrundsforsælelse for selve værket, som vi, hvor vi står i forhold til virkeligheden. Derpå følger en belysning af selve billedindholdet samt overvejelser over, hvordan dette forholder sig til begivenhederne. Dvs. hvilken vinkel kunsten har lagt på skildringen af det test er maleren på begivenhederne? Hvem har bestilt værket, og hvad er det egentlig, kunsten vil udtrykke? Kunsten præsenteres. Forfatterne er helt på det rene med, at det ikke drøjer sig om direkte kildemateriale til de historiske begivenheder, men at værkerne ofte udtrykker en anden tids bemsigelse og moralforstillinger. Værkerne har således to lag: sig, som vi skal forholde os til. Dels den konkrete historiske virkelighed, og dels billedets medbestyning i form af samtidens aftryk. Det sidste er måske i realiteten det mest spændende. Når Martin Bjørn i 1996 maler et billede om slaget i 1864 som en parafase over Vilhelm Rosenstands klassiker om

Ottende Frihedens mødested fra 1894, og han vender hele slaget rundt så, de agrende afgår modstretning, så er det ikke af interesse for Dybbølslaget, men for at krybbe en kritisk kommentar til den aktuelle aktivistiske danske udenrigspolitik, understreget ved en umiskendelig lighed med Uffe Ellermann Jensen i et af soldatensigtterne, og når han leder sin vakkende lille dværg i Dannebrog, "AFW" deltagende aktivt i krigshandlingerne, så følger han billedet en dimension, som lignen af de andre kunstnere for ham har gjort det humøret. For det er et umiskendeligt træk, at intet værk har overlebet til humanistiske islet. Der vil være sagen alt for sigelig.

Head modet vi så? Jo, mange klassikere. Carl Blochs republikanske billede af Christian II der går omkring det runde bord, og hal det andre motivet med denne kong og hans gesuskeb samt et i træderne motivet med Mor Sigbrit som, Fridrige figur i kompositionen. Familien Dinesens deltagelse og halsganger under de slægtiske krige, samt disse krige generelt som det mest dominerende element i samlingen, afsluttende

med Thomas Kluges kempesværk på 250 gange 250 cm med en opstilling på Dybbøl Banke af den samme soldat i fire forskellige positioner, som en kritisk kommentar til det traditionelle helteparos, de fleste andre billeder rummer. 1864 er kommet på afstand, og der er plads til refleksion over krigen væsen. Et tema gentaget med flere billeder fra 1. Verdenskrig. Tiden under trojsk styrer får en fin og afslidig daktung afsluttende med Erik Hemmingsens erholdne billede fra Flensborg havn 1920, med titlen *De, der blev tilbage* – efter at genforeningsarbejdet svandt væk.

Bogen er skrevet af historikere, og den er historisk, men den er ikke kunsthistorisk. Dette formuleres eksplicit, ligesom det går som en rød tråd gennem hele fremstillingen. Forfatterne forholder sig, dinkte, til det, der kan ses på billederne, og ofte har de her bedre vilkår end vi som læsere, for det kan unægtelig være vanskeligt at nærlæse et kempesværk på 1,5 gange 2 meter i bogens mikroformat på 10 gange 15 cm, men så kan vi bare besøge museet, vil forfatterne vil sige? Det sker dog, at de prækker forsigtigt til billedtekstiske elementer, som også er vanskelige at komme udenom, men det er lidt som med kaffens leg med musen, det foregår ikke i fuldt alvor, og i alt fald ikke med fare for at bevæge sig ud på grænsende grund. Der er dog enkelte gode tilfælde. I Otto Bachs store billede med den pompasse tilfælde.

Hæggarten indskibes i Korsør i 1848 for at begive sig til Krigsskolen, malet af Christian IX, i det gyldne snit billedets højre side, så tilpas tilfugstrukt, Christian IX, der gyldne snit billedets højre side, så tilpas tilfugstrukt, lille. "Jeg er skam betydeligt højere end dem alle", beklagede han. Dette element vurderer forfatteren som et udtryk for Otto Bachs store hengivenhed for kongens person, idet han derved gør ham til ligemand med de omkringværende officerer. Denne vurdering er oplagt, men positionen er ikke så beskeden endda, for da billedet blev malet, var Christian jo blevet landets konge. Og ser man på baggrunden, så udfyldes dynamikken netop i bølger ud fra kongen med den store dampskrosten i baggrunden som en vældig magtmanifestation. Den venstre del af billedet ligner, som en passiv bisbesøjer skanse 2 på Dybbøl. Her er stemningen dystert, og vi aner, at vi står over for det store skabeslag. Kongen er igen placeret beskædet omgivet af menige soldater, men den øvrige aktivitet i værket udfører igen i bølger fra hans person. Nok optænder kongen som ligemand i nedens stand men i kompositionen udfører kraften til omgivelsernes aktivitet fra hans person.

Jeg er faldt af føleskåbe for, at historikere ikke har villet bevæge sig ind på kunsthistoriens område, men man kan ikke godt behandle billedet, som man behandler skriftlige kilder. Der skal flere slags befriller til læsningen, og helt grundlæggende sættes overvejelser over, hvorfor en hal del af billederne gennem tidene har haft så stor en virkningskraft på beskueren. I

flere tilfælde er billedet inkmationen af hele begivenheden, for vi tænker langt hen ad vejen i billeder.

Samlset set er bogen alligevel interessant og vellykket, ligesom den er en værdig indgangsportal til museets imponerende samling. *Erik Frolens*

Nicolaus Schmidt: 1667-2017 Arnis. Die kleinste Stadt Deutschlands.

Wachholtz Kiel/Hamburg, 2017, 224 s.

I foråret 1666 pakkede 64 familier fra Kappel deres habengut og flyttede ud til den lille hilled næsten ubebodde ø Arnæs (lysk: Arnis), to km længere oppe ad Silen. Flytningen var kulminationen på en adgangsstrid mellem indbyggere i Kappel og godsjerne på Roset, om hvilket flensborgsk lov havde besluttet, at indbyggere i Kappel skulle aflægge lønsed til ham, med hvad der fulgte af flensborpligt og underordning. Det førte til en ny rebsvag ved landtreflens i Flensborg, og til sidst blev det for meget for en gruppe Kappelborgere, der iværksatte flytningen. Arnæs hørte under Domkapitlet i Slesvig og dermed hertugen af Gottorp. Den 11. maj 1667 aflagde de nye indbyggere på Arnæs od til hertig Christian Albrecht, der således tog det nye samfund under sine vinger. Rent praktisk foretog man en matrikulering af 100 grundstykker langs øens midterkæde, som derefter blev fordelt mellem de indvandrende – en parcel blev der også til den enlige fisker, der havde boet i en hytte på øen, inden han fik sølskab af folkene fra Kappel.

Arnæs har således en helt ensidig oprindelsehistorie, og det var kun på grund af de helt særlige juridiskeforhold og de konkrete magtforhold, der beskædede i Slesvig på dette tidspunkt, at det overbudsled sig gøre. Flytningen var jo et oprør, som under andre omstændigheder kunne være endt i et blodbad. Sådan gik det dog ikke, men Dellew von Rumohr forsøgte med fædelige midler både at lokke sine tabte undersåtter tilbage og at sætte det nye samfund under pres. De første mange år blev således for indbyggere på Arnæs. Grundstykkerne var små, og der var ikke plads til småhandel og søfart, som de fleste af indbyggerne var hængt til fiskeri, bedrive. Omkring 1700 var der dog tale om et videst muligt samfund med hastigt faldende befolkningstal, men det lille samfund overlevede og blev en såkaldt flække – dvs. et bymæssigt samfund, der dog ikke nød helt de samme privilegier som en købstad. Et egentligt flækkeprivilegium fik Arnæs først af prussenerne i 1869.

Tilbøet af 1700-tallet kom der gang i søfarten, og Arnæs kom til at fungere som havneplads for udskibning af produkter fra bugtlandet på Arngst. Efterhånden iværksatte indbyggere også en forædling af landbrugsprodukter, som eksporteredes til blandt andet København. Hermed er vi kommet ind

på det andet særlige tema i Arnæs' historie. Efterhånden udviklede det lille samfund en søfart, der gjorde det til et af de mest maritimt orienterede samfund i hele Slesvig-Holsten. Det begyndte i 1700-tallet, men første halvdel af 1800-tallet frem til 1864 blev blomstringsalderen. Der blev bygget skibe lokalt, og efter de var løbet af striben, sejlede de helt til Norge, og enkelte gik langdurt til Middelhavet og over Atlanten. Langt de fleste skibe fra Arnæs var jagter, men man kunne også lulle flens-skomper. Adskillige fra Søfarten blev nu koncentreret i de større byer, men havde aldrig kom sig over. Modtids dampskibe. Som et plaster på såret åbnede man en sømandsskole i Arnæs. Efterhånden modtog man også et større antal badegæster – og omkring 1900 blev det flakket ofte omtalt som "Bad Arnis". Befolkningsfaldet var dog faldende, og nogen god erstatning for den efterhånden forsvundne søfart blev badeturismen aldrig. Da Arnæs i 1924 blev købstad fik man også nyt byvåben. I det indgår en tegning af jagten *Die Drei Giesewister*, som man kender fra et skibsspejlt fra 1835, hvor den ligger for anker ved Bøgen – et nostalgisk bille tilbage på byens og søfartens storhedstid.

En vis nostalgik præger også bysbarnet Nicolaus Schmidts bog om Arnæs, der udkom sidste år i anledning af byens 350-år jubilæum. Der er tale om en flot udgivelse, gennemillustreret med store farvebilleder fra Arnæs' forlid og nutid. De fine billeder følges af en solid, dybdækkende og passioneret beskrivelse af Arnæs fra tilblivelsen til i dag. Dispositionen er ind i mellem en smule rodet, men det rækker ikke ved, at der alt i alt er tale om et vellykket værk, som forhåbentlig vil rette nye blikke mod byen og dens særlige historie.

Mikkel Leif Jespersen

Winggaard, Høje: PATRIAE ET LITERIS

– Haderslev Katedralskole gennem 450 år.

Haderslev Katedralskole og Historisk Arkiv for Haderslev Kommune, 2017, 400 s.

Historien om Haderslev Katedralskole gennem 450 år er blevet tilegnet det atskade begivenhed, og det at lade denne begivenhed danne nye bogstrimler. Det er der ingen tvivl om, er lykkedes. Høje Winggaard har præsteret en belysningsværdig og grundig skolehistorie i anledning af Haderslev Katedralskoles 450 års jubilæum. Og det er ikke blot en skolehistorie, hvor der bliver kigget ind i egen hale, for som sidgevinst bliver Sømdøpplands historie, Slesvigs historie, Danmarks historie og Haderslevs historie sat ind i både et lokalt og et internationalt perspektiv. Det er lokalhistorie, når det er bedst. Bogen er omfattende og fylde med et hav af oplysninger. Mængden af stof virker ikke overvældende – selvom bogen vejer i kilo og 165 gram. Stofmængden er velorganiseret og opstillet på mange gode

måder. Der er små baggrundshøje og faktabokse, der er mange gode illustrationer, billeder og statistikker, rum til eftertanke og rum til perspektiv. Tillægget er der en god "causing", over ordet begrebstyring med udgangspunkt i skolens hjemmetside i dag – og der er refleksioner over hvad det hele har udviklet sig til mod skoler for unge, hvor fester, fitness og Facebook er en markant del af tilværelsen.

Til illustrationerne er der gode forklarende tekster og bagst i bogen en smule oversigt over, hvor de stammer fra – samt mange bortenvisninger og omfattende litteraturliste. Endvidere er der en meget formen "Deutschers Zusammenfassung". Sammenhængen virker utrolig meningsfuld efter gennemlæsningen, og man kunne fristes til at ønske sig både en dansk og en engelsk sammenfatning. De kunne sikkert bruges af mange.

Bogen beskriver den slaviske Latinskole fra 1567-1850, den danske skole den preussiske lærde skole i perioden 1850-1920, og det danske gymnasium fra 1920-2017.

I store perioder af skolens historie har der været elever fra 12 års alderen og endda i perioder yngre.

Bogens forside er illustreret med Lillian Martinussens allegoriske fremstilling af skolens historie afbildet som et egetræ med skolens grundlægger Hertug Hans den Ældres vilensskjold. Tegningen viser skolens tredoble historie med de tre placeringer gennem de 450 år, de tre skoletyper i Latinskole, Lærde Skole og Gymnasium/HF og skolens tre "fædrelande": Slesvig, Tyskland og Danmark.

For mig har det været en fantastisk oplevelse at få Haderslev Katedralskoles historie præsenteret i Helge Wiingaards bog. På Sønderjysk Skolemuseum har vi for to år siden fået mange ton materialer fra Dansk Skolehistorisk arkiv, som blev nedlagt for en del år siden. I den store bunke er der blandt andet skoleprogrammer/års skrifter m.m. fra stort set alle de skoler, der kan sammenlignes med Haderslev Katedralskole fra de sidste ca. 175 år i Danmark. Vi har såddet to mand og foreløbig gennemgået ca. 3/4 af denne samling. I den forbindelse har det været en gæst af få Helge Wiingaards bog med de mangfoldige indgange og perspektiver.

Besægen om skolens historie er spækket med meningsfyldt baggrundstof og sidefortællinger.

Man mærker tydeligt at Helge Wiingaard har været en dreven, dygtig og engageret underviser og fagligt utrolig veltvandedt. Bogen er efter min vurdering absolut anbefalsværdig.

Er skole lærer? Ja, som forfatteren skriver på bagsiden, så er det særligt at have haft to fædrelande at have overlevet ti krige, at have haft mindst otte forskellige navne, og at der er blevet talt mindst fire forskellige sprog på skolen.

Kurt Erik Olesen

Wolf, Hans: Sønderjyder på Østfronten i 1. Verdenskrig.

Syddansk Universitetsforlag, 2017, 314 s.

For et par år siden havde jeg ganske uden egen skyld i en ydrest pinlig situation, som jeg endnu ikke rigtig ved, hvordan jeg kom ud af. Jeg var blevet bedt om at holde et foredrag om den russiske revolution og Østfronten under Den første Verdenskrig på en højskole i Sønderjylland, jeg havde netop afsluttet en bog om revolutionen og en lille artikel om de russiske bondesoldater ved fronten, så jeg følte mig godt rustet. Salen var fyldt, og jeg gik i gang, men det varede ikke ret længe, før en af tilhørerne udbød: "Hvor bliver sønderjyderne af?" Jeg fornemmede hurtigt, at vedkommende talte på forsamlingsens vegne, og da jeg måtte svare, af jeg intet andet end sønderjyder på Østfronten, blev der lagt et program foran mig, hvor det stod stort på hvídt, at det var det, jeg skulle tale om. Nu var gode råd dyre, men lykkeløst greb viceforestanderen ind og slog fast, at der var tale om en fejl fra skolens side. De næste godt to timer blev meget lange, men både jeg selv og publikum kom levende fra det.

Jeg ville aldrig have accepteret at holde et foredrag om sønderjyder ved fronten, eftersom der dengang ikke eksisterede nogen fremstillinger om emnet. Det gør der nu takket være lægen og historikeren Hans Wolf (1926). Fondet for denne bog havde vi hørt om sønderjyder på Vestfronten fra historikerne Jøge Adriansen og Hans Schultz Hansen (2006). Claus Bundgård Christensen (2009) og sidstnævnte sammen med Martin Bo Nørre-gård (2012). Idag er der bragt balance i regnskabet, eftersom vi har fået den glæde eller den oversteede del af krigen med Ellers redtore noget af historien. Der er nemlig ikke tale om krigshistorie i traditionel forstand – den har vi stadig til gode – men "den lille mandts" og dermed komes oplyselse af krigsvoksjinger mellem de udkommanderede sønderjyder, og deres kører og mødre. Fædrene blandede sig tilsmældende ikke, får vi et billede af livet til hverdag især på vej til fronten, ved selve fronten og på hjemmefronten. Den sidste passus af bogen. Der bringes lange uddrag af brevne, og forfatteren hævder at det er brevskrivere selv, der fortæller historien. Man kunne som forfatteren skriver, måske lige så godt have udgivet brevne; men her er han for beskedan. Han har høvet et meget stort og prisværdigt stykke arbejde ved at indsamle materialet og ikke mindst få styr på det. Det er selvfølgelig i virkeligheden ham, der fortæller historien. Han ordner materialet og deler det op i områder, men han lener hovedpersoerens stemmer og lader dem tale direkte til os. Det er ikke nogen let kunst, og selv om det må siges, at der overordnet er kommet en veldokumenteret og spændende bog ud af det, så er den ikke fri for fejltagelser, og nogle gange kunne vi godt have ønsket os mere dokumentation af en pinde og ikke flere. Men sådan er det vel, når man forelsker sig i kilderne og ikke mindst aktørerne.

For vi når til brevene, får vi en kompetent og velskrevet indledning om den historiske kontekst. Et af kapitlerne hedder "Mestingsstrategier", men egentlig kunne dette lidt underlige begreb have været alle afsnitene. Det er i disse såkaldte strategier forfatteren finder forklaringen på, at de fleste af soldaterne holder ud og overvinder de til tider skærmte forhold, og at deres komer formår at holde sammen på det hele, derhjemme. En af strategierne er troen på Gud og et liv i det hinsides. Det er bankvædekende, så står en nolle, troen tilskyndende spillende, og man kan ikke lade være med at tænke på, hvad der erstatter denne strategi: hos vore dages kampsoldater.

Forfatteren gør opmærksom på, at brevene spildt indeholder oplysninger om selve kamphandlingerne, men noget er der dog. Der er angst, lemlestelse og død; men det vil soldaterne helst undlade at fortælle dem derhjemme, og meget taler for, at det var noget de også selv og i hinandens sølske forsøgte at fortælle. Selv når kuglerne fløj dem om ørene, og grænserne eksploderede, var der plads til vittigheder, sange og almindelig snak. Igen en strategi til overlevelse og bevarelsen af den gode forstand.

Der er også andre ting, der fortæller eller understøttes i soldaterbrevene. I et brev fra en af de unge køber til "ille far" hedder det, at hun har hørt en masse rygter om, hvad soldaterne fortæger sig i pauserne mellem etaperne og krigshandlingerne, og at hun ønsker, hans skal skrive ærligt om det. Vi ved ikke, hvad han svarede; og den side af krigen forbliver desværre ved denne og lignende antydninger. Det skal dog nævnes, at nogle af soldaterne ikke undlader at nævne tingene ved deres navn, men det er i deres beskrivelser af fyskernes handlinger. Noget de aldrig selv kunne finde på.

Bogen handler kort sagt om fronten og hjemmefronten til hverdag, glæder og nød. Det er dog hovedsageligt voldsomme gårdmand eller gårdmandsmænd, der skriver, og det gør det selvfølgelig meget misvisende at tale om "den lille mands krig". Den har vi stadig til gode. Ligesom vi har en egentlig krigshistorie til gode. Hans Wolf har indledt et vist forsøg, og det er en fin, særdeles grundig og veldokumenteret begyndelse.

Erik Kulvig

Vi har fra forfatteren af *Kampen om lokalhistorien 1-2*, modtaget en indsigelse mod anmeldelsen, som blev bragt i Sønderjyske Arbejder 2017. I det anmeldelsen om forfatterens mening er fortaget ud fra forkerte præmisser. Da vi har vurderet, at indsigelsen og et eventuelt svar ikke egner sig til offentlig udgivelse, henvises interesserede læsere til eventuelt selv at søge om at blive medlem med andre anmeldelser af værket. Vi kan konkret henvisne til en anmeldelse på historie-online.dk.

Forfatterliste

Karlene Crane, stud. mag., i historie ved Aarhus Universitet, tlf. 29 93 31 11, e-mail: karlencrone@hotmail.com

Marita Sejler Danielsen, ph. d., videnskabelig assistent hos Center for Næringsforskning, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, tlf. 35 33 77 42, sejl@hum.ku.dk

Thomas Bonnemant Eggebak, cand. mag., i historie og religionsstudier fra Syddansk Universitet, tlf. 30 51 12 19, e-mail: thomas191@hotmail.com

Erik Fredens, tidligere studieleder på A.P. Møller skolen,

e-mail: fredens@post5.tele.dk

Martin Gollnitz, adjunkt, dr. phil., Johannes Gutenberg-Universitet, Institut for Historie, tlf. +49 61 31 392 9372, e-mail: mgollnitz@uni-mainz.de

Jens-Christian Hansen, ph. d., museumsinspektør og afdelingsleder for Nye Tid og Historisk Arkiv ved Vendsyssel Historiske Museum,

tlf. 30 38 86 23, e-mail: jch@vhm.dk

Lars N. Henningsen, dr. phil. i etl. arkiv- og forskningsleder, tillyttet Studiecenter for Sønderjyllands Historie ved Rissarkivet i Aabenraa,

tlf. 74 62 78 17, e-mail: lars.henningsen@gmail.com

Mikkel Leth Jespersen, ph. d., museumsinspektør, Museum Sønderjylland, tlf. 65 37 08 35, e-mail: mj@snj.dk

Erik Kulvig, lektor lic. phil., Syddansk Universitet, tlf. 65 50 34 16,

e-mail: kulvig@stud.dk

Jesper Laursen, dr.phil., redaktør, Møssgaard Museum, tlf. 23 44 29 68,

e-mail: j@moessgaardmuseum.dk

Henrik Lundtofte, ph. d., Arkivleder ved Historisk Samling fra Besættelsestiden, tlf. 76 16 39 95, e-mail: henh@sydvestysekemuser.dk

Marita Bo Nørregaard, historiker, cand. mag., Forskningsafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, e-mail: mnb@dcbr.dk

Karl Erik Olesen, Fondsbestyrelsesformand Sønderjysk Skolemuseum, tlf. 21 21 63 80, koehadeste@gmail.com

Max Odsbjerg Pedersen, stud. mag., i historie ved Aarhus Universitet, tlf. 20 49 35 90, e-mail: max.odsberg.pedersen@post.au.dk

Klaus Tolstrup Petersen, leder ved Den Slesvigske Samling, cand. mag., tlf. +49 46 18 69 71 40, e-mail: kp@dcbb.dk

Adrian Schafer-Rolffs, politisk konsulent, Berlin, dr. phil., e-mail: a.schafer-rolffs@posteo.de

H. E. Sørensen, forfatter, Skarboek, e-mail: mellyhus@mail.tele.dk

Arkiver, museer og forskningsinstitutioner 2017

Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen

Volksgruppe in Nordschleswig

Året 2017 var i stor udstrækning præget af 150-året for Slesvig-Holstens indlemmelse som provins i den prejske stat. Derfor blev især foredraget *Reform und Modernisierung – Schleswig-Holstein als preußische Provinz* efterspurgt mange gange. Alt i alt blev der med dette og andre foredrag afholdt cirka tyve foredragshæfter. Heri er ikke medregnet de orienteringer om det tyske mindetals almindelige historie og dels fortid, der blev givet til gæstende grupper fra Bund Deutscher Nordschleswiger. Foruden de egne foredrag viste foredragsrækken *Schleswiger Gespräche*, der i 2017 blev holdt sammen med *Deutsche Kulturschicht*, sig at være vellykket.

Blandt de nye indleveringer til arkivet bør foruden mindre nyhvervelser først og fremmest nævnes en bestand fra Anna Klindt, som kom til arkivet, da den 103-årige Anna Klindt måtte forlade sit hjem. For datteren, der tomte huset, var det særligt vigtigt igen og igen at gøre opmærksom på, at hun anså sin mors Annas rolle i alt, hvad hendes mand, Peter Klindt havde ydet som lærer og skoleleder i det tyske mindetals skoler, for undervundet – Anna Klindt tilkommer en betydelig del deraf, og hertil må der henvises, når arkivet registreres.

I 2017 udkom efter nogle forsinkelser en større publikation for Der Landesbeauftragte für Politische Bildung in Schleswig-Holstein: Et overblik over mindetallens historie og fortid i Slesvig-Holsten – altså danskere, frisere, sinti og roma, inklusiv den tyske folkegruppe i Danmark.

I 2017 kom en kommende publikation i anledning af 100års jubilæet for Der Landwirtschaftliche Hauptverein für Nordschleswig yderligere i fremdrift, og der blev lavet en række omfangsrige interviews med landbrugere af den ældre generation, som giver et overblik over tidsrummet siden 1950'erne og 1960'erne.

Endeligt lagde et online-kursus om folkeskæmmingen i 1920, der blev designet sammen med museet på Sønderborg Slot, beslag på en masse tid og arbejdskraft fra sommeren 2017 til år 2018. Her viste det gode samarbejde mellem Museum Sønderjylland – såvel som med andre danske institutioner – og den tyske folkegruppes arkiv og historiske forskningsafdeling sig på ny.

Det samme gælder i 2017 for samarbejdet med alle andre partnere, arkiver og museer, historiske foreninger og pressen – jeg takker alle hjerteligt for dette tillidsfulde samarbejde.

Frank Lubowitz

Center for Grænseregionsforskning

2017 var året, hvor Center for Grænseregionsforskning fik tildelt sekretariatet for verdensorganisationen Association of Borderland Studies – og efter få måneder igen trak sig på grund af vanskeligheder med at forhandle en gangbar løsning på en række administrative problemer i organisationen. Denne oplevelse fik sig fortsatte centret sine uddannelsesaktiviteter i andre fora med deltagelse af de fleste ansatte i det internerdiske grænseregionsprojekt i samarbejde med University of Eastern Finland, Malmø og Bergen. Konstruktive workshops blev i årets løb afholdt i de to sidstnævnte byer. Centrets medarbejdere deltog med oplæg både om den dansk-tydske grænseregion og om andre europæiske grænseregioner, der er genstand for forskning i Sønderborg.

Leftrået 2017 begyndte de første studerende på den reformerede bachelorkurset i European Studies/Statskundskab. Det står dog allerede i skrivende stund klart, at vi allerede i 2019 igen må indstille os på ændringer i studiet. Det ser dog også endelig ud til, at uddannelsen i europæiske studier bliver tonet efter de ønsker, som centrets medarbejdere i mange år har kæmpet for at få opfyldt.

Sønderjyllands Forskningsfond har bevilget centret midler til afholdelse af workshops under overskriften "The Cimbrian Peninsula, Space, Change and Continuity", hvor formålet er en regional undersøgelse af forbindelserne på halvøen, historisk men i høj grad også i et moderne perspektiv med blik på de mange infrastrukturelle og regionale forandringer. Projektet vil ikke se læstret på grænseregionen, men relatere den til de tilgrænsende regioner nord og syd for grænsen.

Center for Grænseregionsforskning fik tilgang af ph.d. Christilla Rosedner-Rymning, først som lektor, men i efteråret som professor MSO. Der er tale om en forsker, idet Christilla har været ansat i Odense i mange år men med en stærk profil ikke mindst i European Studies hvor hendes tilknytning omhandler for at styrke dette vigtige felt, som begyrt centrets uddannelsesaktiviteter i forbindelse med vores bachelor.

Desuden er ph.d. Tobias Haimin Wung-Sung knyttet til centret som post-doc med projektet "From Fifth Column to Postter ChIP? Danish Perceptions of the German-minority Minority in South Jutland, 1945-95", der forsker i hans forskning i efterkrigs tidens samfund nord for grænsen. Projektet er finansieret af Sønderjyllands Forskningsfond.

Steen Bo Frandsen

Daneverke Museum

Verdenskulturarvs-ansøgningen

Desværre blev Daneverke og Hedby ikke første omgang optaget på UNE-SCO's liste over verdenskulturarv. Men kommissionen nærede ikke tvivl om, at både Daneverke og Hedby er værdige til at indtage en plads på listen. Landet Slesvig-Holsten / Tyskland søger derfor på ny om at få Daneverke og Hedby optaget. Den nye ansøgning med titlen "The Archaeological Border Landscape of Hedby and the Daneverke" nåede at få et første møde af daværende kulturminister Anke Spoorenko. Den internationale museumskommission ICCOMOS' inspektionstur har fundet sted, og en be-
dømmelse af ansøgningen forventes i løbet af sommeren 2018.

Konservering af Valdemarsmuren

År 2008 foresøgte forvaltningsmyndighederne at konservere de synlige rester af kong Valdemar den Stores befestelsesmur. Den omfattende og meget dyre konservering har dog kun til dels båret frugt. Muren tager fortsat skade, især i vinterhalvåret, vind og vejr er hårde ved det middelalderlige murværk. Museet i Flensborg Amt og Landsregeringen har afsat et større pengebeløb til befestelsens konservering. Arbetet har hyret et firma med speciale inden for restaureringsopgaver, der arbejder på at finde frem til, hvad der skal til for at stoppe murens forfald.

Skole og museum

Med den nye danske skoleform er der i skolen kommet ekstra fokus på museerne. Det mærker vi også hos os i form af et stigende antal børnevende-
ser fra skoler, der er interesserede i et decideret skoleprogram. Det foresøger vi så vidt muligt at imødekomme med vores tilgængelige ressourcer ved at tage udgangspunkt i museets formidling. Men det den såkaldte "Åbne Skole" ønsker, er ikke kun en guide til lang med volden eller en rund-
gang i udstillingerne. Skolernes lærere spørger ind til sæt af færdigt uddannelsesaktiviteter i undervisningsmidler, der er tematiseret omkring emner som identitet, grænser og mindet.

Vi hjælper, hvor vi kan med at tilrettelægge skoleklassernes besøg i Slesvig og tilbyder at komme med forslag til undervisningsforløb f.eks. i forbindelse med lejrskoleophold i landsdelen. Det er en stor udfordring at udarbejde undervisningsmidler og vi ser frem til et øget samarbejde med mindretallets institutioner for at kunne levere opgaver og sammentætte/ udarbejde et skolemateriale, som indeholder bred viden om organisationer eksplicit ønsker at formidle om mindretallet til skolerne nord og syd for grænsen.

Kort og lang

Museet kan efterhånden se tilbage på et årelangt godt og frugtbart samarbejde med det lokale turistbureau Ostseeford - Schlei. Eksempellet er at gøre reklame for vores landsdel og områdets seværdigheder, herunder selvfølgelig især de historiske lokaliteter, der hvert år tiltrækker et stort antal gæster. Vi er gået sammen om at genudvikle et turistkort over nærområdet Danewitze – Hedeby, så nu kan man igen finde rundt og træde de stille stier og vige lige fra Egernfærde i øst til Hollingssted i vest langs med voldstrækninger og runesten. Giv tid – og tag det lidt med ro, lyder turistbureauets opfordring til turisterne. Og med det nye vandkort er der noget at tage fat på for "stævtekar", cyklistar og selvfølgelig også for de lidt mere travle bilister.

"Det uendelige Danmark"

Var et tv-program om vikingetiden, hvor arkologer fortalte om fund og begivenheder fra Slævig. Museumsinspektøren fortalte om Danmarks formentlig ældste kirkeklokke, der blev fundet i Hedeby havn, formentlig i forbindelse med Ansages missionsvirksomhed og landets første kirke.

Programværterne Sisse Fisker og Mark Stockholm ledte gennem programmet, og et panel med blandt andet kendtissen Søren Ryge Petersen og arkologen Lennart Madsen medvirkede som juramenter, når de blev diskuteret, hvilken fortælling der er med til at gøre vores land lidt større. Det blev Hedeby, for domme, bevisningsfulde lokaliteter kan man selvfølgelig ikke komme udenom, når vi snakker vikingetid i Danmark.

Nis Hardt

Deutsches Museum Nordschleswig og Deutschlands**Schulmuseum Nordschleswig***Nordslaswigs tyske musser samlet i et hus*

Ved udgangen af 2017 sluttede et begivenhedsrigt år for Nordslaswigs tyske musser. Selv om forandringerne allerede tidligere havde været døres komme, så blev vi overraskede over, hvor hurtigt det gik. Midt i oktober 2017 flyttede samlingen ved Deutsches Schulmuseum Nordschleswig fra Aabenraa til Sønderborg og endte dermed sin 15-årige historie i Aabenraa. Mange forhold havde bidraget til beslutningen om at flytte. Belliggenheden i et boligområde, de begrænsede muligheder og behovet for at renovere de eksisterende lokaler, hvis de fortsat skulle benyttes. Derfor kom et ønske fra den tyske børnehaven, Hjøringsgaard, om en udvidelse, og endnu vigtigere var det at bibliotekets lokaler på Rønneholmsplads i Sønderborg på samme tid blev ledige. I mellemtiden kunne enkelte dele af skolemuseet genopbygges dér. Hvor længe de vil kunne ses der, afhænger af stedets ombyggningsplaner.

Det har grundlæggende været et vellykket år for begge museer. Antallet af besøgende i netop Sønderborg tæler for sig selv. Tilsammen i 1616 personer besøgte museet d. 2017. Det er en stigning på 715 gæster i forhold til året før. I Aabenraa kunne vi indtil midten af oktober tælle 169 besøgende. Hvis man indregner, at der manglede 2½ måned, ville man formentlig være endt på skolemuseets hidtidige gennemsnit. Det ligger for de sidste 15 år på cirka 200 gæster per år. Til syvende og sidst har besøgstallene i Aabenraa vel også lidt for en flytning til Sønderborg for at styrke denne lokalitet og for dér at kunne præsentere det tyske skolemuseums gode indhold til en større gruppe af besøgende.

Afgørende for de høje besøgstal i Sønderborg var skolebesøgene. Således kunne vi igen bilse grannassisterne fra Herluf volkome, ligesom eleverne fra Dan Tyske Efterskole i Tinglev også hører til de tilbagevordende gæster. Derfor kom sidste år et større antal elever fra Veri fællesskole ved Birkfeld. De høje besøgstal var imidlertid også et resultat af de forskellige arrangementer. Således blev "museums-konjips-quizzzen" gennemført to gange, nemlig en deling i Sønderborg, tyske skoles konjipsfest, bidrog med et ekstra tilfald til spejdersnes løb og var vært for en foreningsaften for Deutschen Jugendverbands fra Nordslaswieg (DJN).

Ungdomsforbundets foreningsaften kom desuden i stand, fordi vi i september kunne indvi særsudstillingen *Mehr als Sport – Vereinsleben innerhalb der deutschen Minderheit*. Forud var gået en indsamling af udstillingsgen-

stande hos Ungdomsforbundet og dets tilknyttede foreninger, og i museet kunne vi samtidig lukke enkelte huller i vores samling. Således fandtes der hidtil næsten ingen genstande vedrørende temaet "nævebold". Udstillingen blev godt modtaget af de besøgende og bidrog også til de gode resultater for 2017. Den kan stadig ses i museet frem til den 30. april 2018.

Sidst på året kunne vi ved siden af serudstillingen om foreningslivet præsentere endnu en serudstilling på museet. Det blev muligt, da flymuseet af det tyske bibliotek i Sønderborg frigav nogle lokaler. *In zwoer Welt – 25 Jahre der Geschichte der deutschen Minderheiten stellen sich vor* gav et overblik over de tyske mindretal i Europa og blev organiseret som en vandretur i forbindelse med arbejdsgruppen i DDR. Minderthalen. Udstillingen kunne ses hos os til starten af 2018.

Registreringen af udstillingsgenstande er ligeledes skudt godt fremad i det forløbne år. Der blev i 2017 oprettet i alt 261 nye registernumre, men det betyder ikke, at vi også har modtaget 261 nye genstande. Et stort antal af disse registernumre vedrører udstillingsgenstande, som allerede

havde været anbragt på museet i længere tid, men først kunne registreres nu

eller var registreret efter det gamle registreringssystem.

Herunder befandt sig for eksempel genstande fra

A. C. Nissens alloveringer, fra projektet mindretals-

liv eller fra Deutsches Schulmuseum Nord-

schleswig. Sidste år er det

også lykkedes os at gen-

nyttiggøre enkelte af museets

bagste kasse, hvorved

der fremskom nogle gamle

"museumsfund". I alt

er der nu tilfaldt 2.788

registernumre. Ud over

at registrere den "gamle

bestand" kunne vi også

tilføje nogle enkelte nye

indleveringer, for eksempel en

trøje fra DDR's landshold i næ-

vebold fra 1990. Men hvordan

kom demne trøje til Nordalsvig? I Danmark blev nævebold kun spillet af tyske mindretalsforeninger, og derfor udførte et udvalg af disse foreninger det danske landshold i nævebold og deltog som sådant ved verdens- og europamesterskaberne. Ved verdensmesterskabet i Østtysk i 1990 mødtes DDR og Danmark for første gang, DDR vandt kampen 1-0, og senere eksisterede DDR ikke længere.

De primære opgaver i 2018 blev forberedelsen af den forestående om-dannelse af museet, men indtil byggerarbejdet går i gang, vil vi også fortsat tilbyde arrangementer, deriblandt en historisk cykeltur i samarbejde med DFJN den 6. maj. Den 21. maj (pinsemandag) indbyrder vi til biograf og brunch i museet, og den 1. juni afvikles endnu en "museums-kæppe-quiz", med fokus på skolermuseets udstillingsgenstande.

Hanne Grell

Forskningsafdelingen (FA) og Den Slesvigske Samling (DSS) ved Dansk Centralbibliotek for Sydalsvig

Det seneste år har været præget af en række projekter og udgivelser. Vi har desuden modtaget en lang række bogdonationer til Den Slesvigske Samling samt arkivalier til arkivet, hvilket vi er yderst taknemmelige for.

I løbet af foråret 2018 afsluttedes sammenlægningen af FA, DSS og biblioteket for European Center for Minority Issues i fælles lokaler på Dansk Centralbibliotek i Flensborg (DCB). Det nære samarbejde betyder, at det nu er muligt at finde bøger om Sønderjylland/Slesvig og mindretal i hele Europa samt arkivalier om det danske mindretal under et og samme tag. Vi kan derfor tilbyde et unikt samlet tilbud med såvel vejledning som materialer om regionen og mindretal i hele Europa.

Der er desuden etableret et nyt forskningsudvalg med repræsentanter fra Syddansk, Aarhus og Kiøls Universiteter, Historisk Samfund for Sønderjylland, Rigsarkivet og Danmarks Museum. Udvalget skal bl.a. forholde sig til den historiske forskning, der finder sted i FA og DSS, og være med til at udvikle afdelingens faglige kontaktnet i Danmark og Slesvig-Holsten.

Forskning

I maj forevarede Merete Bo Thomsen sin ph.d.-afhandling "Danskindede i udvalgte sydalsvigske landdistrikter – nationale praksisser 1910-1933" på Syddansk Universitet. Projektet har været tre år undervejs, og afhandlingen forventes at udkomme som bog i begyndelsen af 2019. Rejhan Bošnjak fortsat i gang med sit ph.d.-projekt om det danske mindretals søvnrøstelse, mens Magnus Rejsgaard Nissen har afsluttet sit manuskript til en biografi om Karl Otto Meyer, som forventes at udkomme i slutningen af 2018 med titlen "Karl Otto Meyer – polemiker, politiker og publicist".

I sensommeren 2018 udgav DSS antologien *Sønderjylland-Schleswig Kolonial – kolonialismens kulturelle arv i regionen mellem Kongåen og Eideren* redigeret af Marco Petersen. Antologien omhandler grænseregionens forbindelser til de danske og tyske kolonier og afslutter projektet "Sønderjylland-Schleswig Kolonial", som blev gennemført i samarbejde med Søfartsmuseet i Flensborg og Museum Sønderjylland / Kulturhistorie Aabenraa. 25 forfattere fra Danmark, Tyskland og Jamaica har bidraget til antologiens 22 artikler.

Mogens Rostgaard Nissen har det seneste år publiceret en artikel om økonomisk historie i tidsskriftet "Rubicon", der udgives af og til historikere studerende på Syddansk Universitet. Han har desuden skrevet to artikler i *Genzfindensbøger*: "Karl Otto Meyer – en yngre Aktivist i Danemærk 1945-49" og "Der Fall Karl Wolff. Die Absetzung eines Kreisverwaltungschefs in der unmittelbaren Nachkriegszeit". Derfor kommer artiklen "Karl Otto Meyer – so Dänisch zu leben, dass es ansteckt", der er udgivet i festskriftet til Thomas Steensen.

Fremstilling

I løbet af året har medarbejderne i de to afdelinger afholdt 25-30 foredrag i Sydsvensk og i Danmark, ligesom der er afholdt 20-25 oplæg på DCB for forskellige danske og tyske besøgsgrupper. Derudover har FA og DSS afholdt eller deltaget i en række større formidlingsarrangementer og projekter.

I DSS har året på mange måder sikret i kolonialismens tegn. Blandt andet har vi sammen med Søfartsmuseet i Flensborg og Museum Sønderjylland / Kulturhistorie Aabenraa lavet en vandretursstilling og hjemmesiden <http://www.sonderjylland-schleswig-kolonial.eu/>, som beskriver udvalgte steder i regionen med relationer til de tidligere kolonier. Den 26-27. oktober 2017 afholdtes en festival på biblioteket og søfartsmuseet i Flensborg med både kunst, teater og foredrag som markedsede 100-året for salget af De Danske Vestindiske Øer til USA. Tegen op til jul havde vi besøg af Daburg-Skolen, som benyttede DSS til en erstatning om kolonialisme og Flensborg. Dendover afholdt FA og DSS i forbindelse med Festsættings Dagen d. 26. april 2018 igen i år en foredragsdag for cirka 120 gymnasieelever fra Daburg-Skolen og A. P. Møller Skolen med emnet kolonialisme i et lokalt/regionalt perspektiv.

FA har været involveret i to ugentlige samskoler for universitetsstuderende. Den første fandt sted på Syddansk Universitet, hvor 14 historiestuderende arbejdede med follebrev, udvalst mellem sydslesvigske soldater og deres pårørende under Anden Verdenskrig. Baseret på resultaterne fra amønseskolen bragte Flensborg Avis syv kronikker. Den anden samskole var arrangeret af FA sammen med Syddansk Universitet, Kiel's universitet og Conrad Adenauer Stiftung, hvor cirka 35 danske og

tyske studerende deltog. I 2018 er der tilmed 45 danske, tyske og internationale studerende, og sommerskolen afholdes i slutningen af august. Vænen tro deltog FA og DSS på en fælles søndertysk stand ved de Historiske Dage i København. I år havde vi lagt fokus på at illustrere hjemmefronten i Sønderjylland under Første Verdenskrig. Derfor havde vi medbragt smagsprøver på erstæringskaffe og kaffebakke samt lavet et sørbørs-marked, hvor gæsterne kunne indgå byttehandl. I juni deltog vi igen i den historiske dag i Slesvig-Holsten, som arrangeredes af Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte.

14. marts 2018 havde vi fokus på Flensborgs stolte håndboldtraditioner i danskerklubben SG Flensborg-Handewitt. Her havde vi besøg af den tidligere danske håndboldspiller Thomas Møggensen og forfatter og journalist Lasse Ryom. Ryom fortalte om sin nye bog, "Grænseless lidenskab – en dansk-tysk håndboldhistorie", mens Møggensen led sig interviewe om tiden som landsholdsspiller og tiden i SG Flensborg-Handewitt.

Det seneste år har Mogens Rostgaard Nissen skrevet månedlige kronikker til Flensborg Avis om Karl Otto Meyer, og Martin Bo Norregård har hver måned skrevet en artikel om sydslesvigske soldater under Første Verdenskrig.

Håndboldspilleren Thomas Møggensen (til) og journalisten Lasse Ryom deltog i 2018 i et arrangement om håndboldklubben SG Flensborg-Handewitt. Foto: Dansk Centralbibliotek for Sydsvensk.

Arkivet

I løbet af det seneste år er der indleveret cirka 50 arkivmeter dokumenter til Arkivet samt flere hundrede fotografier samt 21 film og 19 lydband. De største enkeltleveringer er foretaget af den tidligere generalkonsul, Henrik Becker-Christensen, og af den danske menighed i Slesvig by. I løbet af året er der foretaget mange nye materialesamlinger, så der nu findes knap 25.000 segbare billeder, plakater med mere på arkiv.dk. Vi har således omkring 23.000 årlige søgninger på "vores" materiale i arkivet.

Mogens Rostgaard Nissen og Klaus Tolstrup Petersen

Froslevløjrens Museum

Besøgstal

Museet har i 2017 haft 25.108 gæster. 2017 er det første hele år, vi har kunnet måle udviklingen i besøgstallet på siden genindførelsen af entré på museet den 1. juli 2016. I forhold til det seneste år uden entré, det vil sige 2015, er der altså sket omtrængt en halvering af besøgstallet. Det bekræfter den tendens, vi kunne konstatere det sidste halve år af 2016, efter at entréen var blevet genindført.

Det er museets opfattelse, at entréen ikke mindst har medført en nedgang i antallet af gruppesejere i forbindelse med arrangerede busture til grænselandet, hvor et besøg på museet tidligere ofte er blevet lagt ind i

programmet. På den baggrund vil vi arbejde for i 2018 at få gennemført en rabat (f. lighed med tidligere) for større besøgsgrupper, og vi har grund til håb (f. lighed med tidligere) for større besøgsgrupper, og vi har grund til håb, at Nationalmuseets direktion vil være positive over for denne tanke.

Det faldende besøgstal – ikke mindst hvad angår større grupper – kan også aflæses i antallet af fondbestilte foredrags- og omvisningsarrangementer. Museet afholdt i 2017 i alt 161 arrangementer mod 220 i 2016.

Formidling, forskning, publikationer og andet

Museumsinspektør Dennis Larsen holdt i 2017 seks oksterner foredrag med afsæt i sine publikationer om danskernes hønse: *SS: Overrispekøter Henrik Skov Kristensen holdt 23 oksterner foredrag, hovedsageligt mod udgangspunkt i egen forskning og egne publikationer over årene. De 161 interne foredrag og omvisninger blev i 2017 primært varetaget af Marianne Krøgger, Bert Hansen og Tomi Fischer, sekundært af museumsinspektør Dennis Larsen.*

Dennis Larsen har i 2017 arbejdet på et manuskript med arbejdstitlen *Danske SS-staffelinger, desertere og hærrettede i tyske SS-staffeløjtje, fængsler og interningslejre 1941-1945.*

Henrik Skov Kristensen har i 2017 afsluttet to manuskripter, som bliver publiceret i 2018. Dels en større afhandling med titlen *Græningsmand eller offer? Erindringer om nazismen, den 2. Verdenskrig og efterkrigsrensningssager mod særligt henhold på det tyske mindretal i Sønderjylland*. Dels et bidrag med titlen "Løjtkommandant i Horsensod og Froslev: Sturmabteilführer Hillgrjertner og Hauptsturmführer Schriever" til en kommende antologi med titlen *Hyllers mænd i Danmark*, redigeret af John T. Lauridsen og Henrik Lundtofte. Men dette bidrag har Henrik Skov Kristensen fået hul på udarbejdelsen af en tidligere annonceret bog om de tyske politifængselsløjre i Danmark, det vil sige *Forsvæd 1943-1944 og Froslev 1944-1945.*

Henrik Skov Kristensen publicerede i 2017 "Froslevløjren – fængselsmuseum, erindringssted" i *Nationalmuseets Arbejdsmark* 2017, s. 294-307.

Museet ved Henrik Skov Kristensen har endviders i 2017 medvirket i adskillige radio- og TV-programmer hvor emnet har været den 2. verdenskrig og besættelsestiden. Der har været tale om dels interviewes i forbindelse med dagstaktuelle emner, som for eksempel den tidligere århusianske Gestapo-sigert Grethe Bartram død (der også gav anledning til en længere portrætmaleriudstilling om hende på Rådhuset 2016), dels om medvirken i radio- og TV-dokumentarudsendelser, for eksempel om røstspillet og Erhuset. I sidstnævnte tilfælde har museet tillige stillet kildemateriale til rådighed.

Henrik Skov Kristensen har endviders fungeret som censor i fåget bibliotek ved landets universiteter og som fagfællesbestemmer af videnskabelige skriftlige arbejder.

"Skriv dig gennem historien"

I maj 2017 medvirkede museet ved et initiativ "Skriv dig gennem historien", arrangeret af Movellas, Nationalmuseet og Dansk Lektorforenings Forlag. Unge forfattere på mellem 13 og 22 år skulle med udgangspunkt i ophold/overnatninger på Trolleborg, Kronborg Slot og Froslevløjren lade sig inspirere til at skrive en novelle om enten vikingetiden, renæssancen eller den 2. Verdenskrig – netop med udgangspunkt i de tre steders historie. I forbindelse med opholdet blev de unge skribenter besøgt og inspireret af professionelle forfattere, i Froslevløjrens tilfælde forfatteren Kim Leine. Museumsinspektør Dennis Larsen og museumschef Lisa Andersen styrede arrangementet sikkert i land. Resultatet af novelle-konkurrencen, som blev indgående dækket af DR, offentliggøres i løbet af vinteren 2017/2018.

Presmale

I december 2016 mistede museet en skattet og dygtig medarbejder, da fuldtids Ole Thomsen døde efter kort tids sygdom. Det er betegnende for Oles mangsidede kompetencer, funktioner, flid og fleksibilitet, at museet har måttet ansætte hele tre nye medarbejdere for at dække de funktioner, han over en lang årrække alene havde bestredt, nemlig dels to museumsvenner med maksimalt 10 timers tjeneste i ugen, som skal dække weekendvagter, dels en 30-timers museumschef, der indtil videre er ansat 10 måneder om året.

Henrik Skov Kristensen

Museum Sønderjylland

Forord

Gennem 2017 fungerede Museum Sønderjylland på mange måder, som det havde gjort, siden museet blev skabt ved en fusion i 2006. Alle medarbejdere var ansat i Museum Sønderjylland, økonomiske dispositioner af betydning blev truffet centralt, og alle samlinger henbørte under Museum Sønderjylland. De mange museer og besøgssteder blev drevet som hidtil, og sådan fungerede museet til udgangen af 2017. Som det fremgår af Museum Sønderjyllands årsberetning for 2017 stod en stor del af året imidlertid i omorganiseringens tegn. Allerede midt på året var strukturen og en række roller i den nye organisation kendt, selv om ændringerne først trådte i kraft 1. januar 2018.

Forbedelsen af omorganiseringen var en væsentlig opgave, der fandt sted i sammenhæng med en revision af museets vedtægter. Vedtægterne blev ændret med henyn til samarbejdet med besøgssteder. Vedtægterne blev suppleret med relevante kompetencer bl.a. Arbejdet med en klar vision og en ny langsigtet strategi for Museum Sønderjyllands udvikling var endnu en milepæl. Disse tiltag skal tilsammen sætte Museum Sønder-

derjylland i stand til at forfølge sine mål og udvikle museerne med flere og bedre tilbud til gæsterne. Omorganiseringen fandt sted ved årsskiftet 2017/18, men en virksomhed ændrer sig ikke fra dag til dag – erfaringen siger, at der går flere år, før en organisation er helt på plads efter denne type ændringer, og heller ikke nye tillæg, som følger af strategien, kommer af sig selv. De skal planlægges, udvikles og køster penge; og derfor vil museets planer først gradvis bage form over de følgende år.

Trods et stort statsliskud og et flot tilskud fra de fire sønderjyske kommuner er Museum Sønderjylland under økonomisk pres i disse år, både på grund af løbende nedskæringer i det statslige tilskud og på grund af de foregåede krav, der stilles til museerne. Museum Sønderjylland støtter de øgede kvalitetskrav, hvilket museets strategi tydeligt afspejler, men store, fisionerede museer som Museum Sønderjylland agerer i et helt andet landskab end et stort museum på én adresse i en stor by. Museets geografiske spredning, mangden af enkeltmuseer og besøgssteder og en lavere befolkningsæthed er alle parametre, der udfordrer museet og kræver nye måder at arbejde og tænke på.

Museets bestyrelse kan ikke stærkt nok opfordre til, at der fra statslig side tages hensyn til de museumsinstitutioner, der er skabt gennem mere end 150 år, og som også i dag udgør en grundsten i identiteten af jernlandet og lokal forankring for mange danskere og spiller en vigtig rolle for at binde nutidens Danmark sammen og skabe indsiget, perspektiv på og forståelse for det samfund, vi lever i.

Årsberetningen for 2017 bryder med de foregående års opdeling i enkeltmuseer og fremhæver i stedet væsentlige initiativer og arbejdsområder, årets vigtigste udstillinger, tilbud til skolerne, museets forskning og det arkæologiske arbejde i mere end 100 lokaliteter. Fra 2018 vil årsberetningerne få en ny form, der i endnu højere grad afspejler den nye organisation, der driver en række vigtige museer med fokus på borgerne i Sønderjylland og regionens mange turister.

Bestyrelsesformand Simon Mølborg Terp – Direktør Henrik Harnov

Årsberetning 2017 – et år i forandringsens tegn

Museum Sønderjyllands udfordringer

2016 var et vanskeligt år for Museum Sønderjylland. Arbejdet med at komme fri af en række udfordringer og problemer er beskrevet i årsberetningen for 2016, og her skal blot kort introduceres de problemstillinger, der sætter baggrunden for arbejdet i 2017. I stedet for at blive besluttet i 2017, hvor de væsentligste arbejdsopgaver på overordnet niveau for bestyrelsen og ledelsen var at tilpasse organisationen til de kommende års arbejds- og nye mål.

I 2016 kom museet især på grund af besparelser i en økonomisk vanskeligt situation, ligesom kvalitetsvurderingen af museet pegede på flere forhold, som der var grund til at tage hånd om. På de faglige ansvarsområder var arbejdet til gengæld langt overvejende af høj kvalitet, dog med udfordringer med hensyn til magtansværing af genstande og på nogle museer var der ikke tale om en tidsvarende formidling. Disse forhold blev adresseret i 2016, hvor bestyrelsen også tog beslutning om at lukke et antal museer og udstillinger under Museum Sønderjylland for at fokusere museets indsats på tre områder i 2016, som også førte til et mindre antal afskedigelser, trak beslutningerne i 2016, som også førte til et mindre antal afskedigelser, trak i Byen samt Jacob Michelsens Gård i Aabenraa.

Ved udgangen af 2017 var det omfattende og meget forskelligartede arbejde med i juridisk forstand at lukke eller udskille yd forskellige museer til overvejende kommunal drift stort set til ende, og kun mindre aspekter af samlingsudskillelsen udestod.

Forhøvelsen af omorganiseringen

I 2017 – 11 år efter skabelsen af det fusionerede Museum Sønderjylland – fungerede museet stadig på nogle områder som en sammenlutning af selvstændige museer blandt andet med hensyn til den daglige drift på de fleste tekniske områder med IT, telefoni m.v. og på visse områder også med hensyn til økonomi og plantagning. Fusionen havde således sin prøve over mere end 10 år, men også vist svagheder – blandt andet evnen til at prioritere på tværs af museet og til at løfte store fælles projekter med en betydelig økonomi og behov for at hente substantielle økonomiske bidrag.

Omorganiseringen, der finder sted 1. januar 2018, har især haft fokus på tre områder:

- At skabe helhed og sammenhang i beslutninger på tværs af museet
- At skabe fokuseret og effektiv information og kommunikation i og om museet
- At trufne beslutninger fasholdes og forankres i museet

Den valgte model for omorganiseringen af Museum Sønderjylland er en enhedsorganisation, der kan arbejde strategisk og langsigtet. Det blev besluttet, at museet fremover skal drives af tre faglige afdelinger: henholdsvis Økonomi & Drift, Videns & Samlinger og Publikum & Formidling. Disse tre afdelinger ledes af hvor sin afdelingschef, der indgår i et tæt samarbejde med de øvrige chefer og direktøren samt lederne i de enkelte faglige enheder. De tre afdelinger består hver af et antal faglige enheder, der typisk ledes af en enhedsleder, med det daglige personaleansvar og ansvar for værestelse af enhedens ansvarsområde. Økonomi & Drift er f.eks. en enhed

for Økonomi og en enhed for Bygninger og Teknik samt Rengøring – disse enheder rummer personer med samme arbejdsopgaver på tværs af virksomheden og betyder, at f.eks. håndværkere på Cathrineeminde Teglværk er organiseret i samme enhed som håndværkere på Arkeologi i Haderslev. De pågældende er ikke til daglig placeret på samme arbejdsplads, men deres behov i forhold til daglig drift spredt på de 10 museer, arkiver og besøgshøder. I perioder med Lærre opgaver lokalt kan museets ressourcer bruges på tværs af de enkelte museer f.eks. ved udstillingsopbygning eller større vedligeholdelsesopgaver.

Tilsvarende er museets mange akademiske medarbejdere organiseret i henhold til værestelse af museets ansvarsområder, dvs. Historie, Arkeologi, Kunst og Naturhistorie med hver deres enhedsleder. Museets mange aktiviteter og arrangementer, udstillinger, aktiviteter og forskning genereres primært fra de faglige enheder i en på forhånd tilrettelagt planproces, hvor ider kommer fra enhederne, drøftes, videreudvikles og til slut budgetlægges og realiseres. Denne arbejdsform, som også skal fremme de bedste idéer og sikre god faglig bistand til at få det bedste ud af dem, vil kræve en del tilværing og tilpasning af arbejdsopgaver og rutiner.

Endelig medfører den nye organisation en anden driftsform på de enkelte museer, der ikke længere ledes af en overinspektør på stedet. Typisk møder gæsterne, der besøger et museum, kun inspektorerne ved særlige omvisninger og ellers stort set aldrig – det er museets frontpersonale, museumsværtene, der er gæstens personlige møde med stedet. Fagområderne værestes i principet uafhængigt af de enkelte museer. På de lokaliteter, hvor et fagområde har den stærkeste tilknytning, er enhedslederen for fagområdet typisk placeret – kunst f.eks. på MSJ's største kunstmuseum i Tønder, Arkeologiens enhedsleder i Haderslev og Historie på Sønderborg Slot. Større lokaliteter har en forvalter, der værestager den løbende vedligeholdelse og de praktiske opgaver på stedet sammen med håndværkerne. På hver lokalitet er der etableret en styringsgruppe med repræsentanter for relevante områder, dvs. det faglige ansvarsområde, frontpersonale, håndværkere osv. Styringsgruppen koordinerer forskommande opgaver og følger lokaliteten tæt.

Bag omorganiseringen har der ligget en række praktiske og tekniske opgaver, som først vil være løst i løbet af 2018. Museets telefoni var baseret på fasttelefoni, computerens styresystemer var af ældre dato, meget IT-materiel var forældet – der var kort sagt en omfattende opgave med opgradering, afsigting af nye løsninger og klargøring til implementering af 1. januar 2018. Det samme gjaldt for museets bedagsede hjemmeside, som skulle være klar i en ny udgave ved årsskiftet – ligesom nyt logo, designprogram til nye e-mails og en række andre forhold. Museets besøgshøder blev besluttet at gennemføre disse investeringer, ligesom der blev afsat midler til supplerende af museets hjælpark, til etablering af et mindre antal

virtuelle mødemøder på forskellige museer og endelig etablering af intranet. De sidstnævnte forhold vil først være klar i løbet af 2018, men skal ses som en integreret del af omorganiseringen.

Nye vedtægter og ny bestyrelses sammensætning

Museets bestyrelse valgte at følge anbefalingerne i *God ledelse af selvstænde institutioner* (2011) og i Slots- og Kulturstyrelsens kvalitetsrapport og bad museets direktør forberede en ny sammensætning af bestyrelsen med fokus på at inddrage både behovet for kommunal repræsentation og for at supplere med relevante kompetencer. Den 2. oktober 2017 vedtog bestyrelsen de nye vedtægter, hvis ændringer langt overvejende bestod i nye regler for bestyrelsens udpegning og sammensætning mv. Slots- og Kulturstyrelsens godkendte de nye vedtægter, og dermed var rammerne for sammensætning af en ny bestyrelse på plads op til kommunalvalget i november 2017, som kort efter ville medføre nye udpegninger fra kommunerne.

Museum Sønderjyllands særlige amtslige forlød med en museumsdrift overvejende i amtsligt regi har siden 2006 udmøntet sig i fortsat interesse og repræsentation fra Region Syddanmark. Museets bestyrelsesformand gennem alle årene siden fusionen, Jens Møller, blev i årets løb udnævnt til Ridder af Dannebrog for sit store almentydelige arbejde, ikke mindst for Museum Sønderjylland. Der var dog enighed om, at regionen efter næsten 12 år ikke længere var central i forhold til Museum Sønderjylland, og i enighed med Region Syddanmark blev regionen skrevet ud af museets vedtægter og har ikke længere pladser i bestyrelsen på ialt 9 personer inkl. en medarbejderrepræsentant.

Museum Sønderjylland takker hele den algede bestyrelse for den store interesse og indsats for museet og resten af særlig og dybtgående tak til den algede bestyrelsesformand Jens Møller.

Strategi 2018-2025

Museum Sønderjyllands nye strategi var en væsentlig opgave i 2017. Dertil kommer, at strategiske valg fandt sted på bestyrelses møderne i december 2016 samt i februar og juni 2017, og strategien blev endeligt vedtaget af bestyrelsen den 2. oktober 2017. Arbejdet tog afsæt i Slots- og Kulturstyrelsens kvalitetsvurdering af museet i 2015, en analyse af museet, gennemførelse af konvalitærmodel BDO, samt bestyrelsens drøftelser af museets fremtidige perspektiver gennem 2016, hvor en række udfordringer krævede handling og satte fokus på behovet for en ny lænsigtet og nyklare strategi. Strategien har til formål at sikre at museet i fremtiden bliver selvstyret og udvikler sine aktiviteter og besøgskeder efter en plan, som er kendt af alle medarbejdere, museets tilkædgede og samarbejds partnere.

Strategien skal føres ud i livet i forlængelse af den omorganisering, der omhandles ovenfor og har som mål at skabe en samlet museumsorganisation, der varetager museets ansvarsområder. Strategien omhandles i et særskilt afsnit senere i årsberetningen og kan downloades som pdf på museets hjemmeside msj.dk.

Projektet *Din Kultur* – Dit Museum – nyt magasin,

læringscenter og læringsfacilitet

En af Museum Sønderjyllands væsentligste problemstillinger gennem en årrække har været magasineringen af den sønderjyske kulturarv. De omkring 60 magasiner af vidt forskellig kvalitet, men ofte langt under tidssvarende niveau har været museets afløshal, gennem alle årene siden 2006, og der har over årene uden hold været arbejdet på at finde en varig løsning. Magasinprojektet, som i den store model består af et stort museumsmagasin, et boparingscenter og en læringsfacilitet til modtagelse af skoleklasser, blev genstartet ultimo 2016, og i 2017 blev der arbejdet med finansieringen som en kombination af museets opsparede midler, kommunale anlægsmidler samt eksterne fondsmidler. Projektets samlede omkostninger løber op i cirka 80 mio. kr. uden medregning af udgifter eller tilskudsbrug til den mest omfattende flytning.

De sønderjyske kommuner valgte at støtte projektet med en væsentlig anlægsbevilling, som yderligere blev suppleret med betydelige fondsmidler fra A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal samt Augustinusfonden. Dermed blev det muligt at realisere et ambitiøst og meget flot totalprojekt, som vil sikre den sønderjyske kulturarv forsvarlig konservering og opbevaring mange årtier frem og desuden vil åbne den sønderjyske kulturarv for borgere, især skoler og uddannelsesinstitutioner. Der er i skrivende stund (juni 2018) etableret en organisation, der skal styre projektet igennem, bestående af en styringsgruppe og en projektagruppe. Til projektet er dels knyttet bygherrerådgiveren KUBEN og en særlig rådgiver for museet.

Magasinprojektet for Museum Sønderjyllands største projekt nogensinde og forbundet med en meget krævende flytning. Projektets forventede forløb indbefatter et EU-udbud omkring beskiftet 2018/2019 og en kontraktindgåelse om en totalleverance for sommerferien 2019. Derefter følger en byggefase fra til efteråret 2020, hvorefter indflytning kan påbegyndes og vil forløbe over en flerårig periode.

Det er meget glædeligt, at det er lykkedes at realisere det store projekt, som vil skabe et helt nyt og stærkt fundament under Museum Sønderjylland. Museets samlingsmagt udgør på mange måder museets egentlige grundlag og hovedsøjle, og muligheden vil i fremtiden blive konsolideret og opbevaret på et tidssvarende niveau. Museum Sønderjylland takker både

de fire kommuner og de to fonde for deres velvilje over for dette for museum helt afgørende projekt. De følgende arbejdsretninger vil fortsætte den glædelige historie om byggeriet og indflytningen.

Tak til vores samarbejdspartnere

Museum Sønderjylland er som et af landets store statsanerkendte museer begyndt at få betydligt statistiskud. Slots- og Kulturstyrelsens løser tilsyn med, at museet overholder og lever op til Museumslovens krav til statsanerkendte museer. Museet takker styrelsen for godt samarbejde i 2017 og for frugtbare diskussioner om løsningen af en række problemstillinger i forbindelse med museets omorganisering.

Museet takker det museale ansvar i de fire sønderjyske kommuner Haderslev, Sønderborg, Tønder og Aabenraa og det arkæologiske ansvar i Kolding Kommune. Museum Sønderjylland modtager i henhold til en freitrig driftsafale et betydligt kommunalt tilskud, der muliggør driften af den store portefølje af besøgssteder, kulturmiljøer og museer, som Museum Sønderjylland driver. Museet takker de fire sønderjyske kommuner for deres økonomiske støtte og for den interesse i museumsudviklingen, der kommer til udtryk i dialogen med kommunerne. Kan ved et forløst stærkt og udbygget samarbejde med kommunerne kan Museum Sønderjyllands vision om at blive et stærkere museum med flere besøgende og synlige kvalitetsbidrag i alle fire kommuner blive en realitet. Derfor er der særlig grund til at takke kommunerne for deres tilsagn om at bidrage med ekstrordinære anlægsmidler til virkeliggørelse af Museum Sønderjyllands store magasinprojekt, som er en forudsætning for museets laglige virke og fremtidige rationelle drift.

Der er yderligere særlig grund til at takke de fonde, virksomheder, personer og foreninger samt frivillige medarbejdere, der sætter Museum Sønderjylland i stand til at udvikle museet og til at tilbyde aktiviteter, udstillinger og publikationer af høj kvalitet, til at erhverve værker og genstande til samlingerne og til at gennemføre den forskning, der er en forudsætning for museets øvrige aktiviteter og tilbag. Ved udgangen af 2017 forelå tilsagn fra to store fonde om meget væsentlige og helt afgørende bidrag til museets store magasinprojekt, der realiseres fra 2018.

Museum Sønderjyllands nye strategi 2018-2025

I 2017 arbejdede museets ledelse og bestyrelse med at formulere en vision for hvilket Museum Sønderjylland vi arbejder frem imod og ønsker at være i 2025, samt på at udvikle en ny, lagsgjort strategi, som i sammenhæng med den nye organisation skulle opstille nogle enkelte og klare retninger for museets arbejde i de kommende år.

Skabelsen af en effektiv enhedsorganisation bag de mange museer, Museum Sønderjylland driver, var en forudsætning for at kunne arbejde målrettet med en strategi. Den nye organisation vil være i stand til at prioritere projekter og opgaver på bvsers af virksomheden og vil sikre, at hele virksomheden kender og arbejder i henhold til de strategiske valg og dermed også har forståelse for den rækkefølge, som de enkelte lokale projekter vil følge i Strategien, som er tilgængelig på Museum Sønderjyllands hjemmeside, er forholdsvis kortfattet og søger at opstille nogle enkelte, strategiske valg for at nå museets Vision 2025, som lyder: Museum Sønderjylland er kendt som et museum for alle, for høj kvalitet i løsningen af museumsopgaverne og for varierede, udfordrende og engagerende udstillinger og aktiviteter, og Museum Sønderjylland er kendt og værdsat af sønderjyder og af gæster og samarbejdspartnere i ind- og udland som en veltkommende, aktuel kulturinstitution, der er attraktiv at besøge og samarbejde med.

Museet er i 2025 kendetegnet ved:

- At fremstå og arbejde som ét museum, der driver en række højt profilerede museer, udstillingssteder og kulturmiljøer
- Kvalitetsbidrag til alle aldersgrupper og målgrupper, herunder især skoler og uddannelsesinstitutioner
- Stor synlighed og fokus på en god museumsoplevelse
- Et væsentligt forøget besøgstal
- Målrettede, aktiv indsamling og supplering af museets vigtige samlinger
- Tidssvarende magasiner af den sønderjyske kulturarv
- Anerkendt af borgere, kommuner og stat for god forvaltning i arbejdet med og sikringen af den sønderjyske kulturarv
- Original forskning på højt niveau
- Dynamisk arbejdsplads, præget af engagement og god trivsel
- Økonomisk, driftsmæssigt og organisatorisk en veldrevet og stabil virksomhed med en væsentlig forbedret indtjening

Der er tale om en ambitiøs vision, som forudsætter dygtighed og handlekraft for at nå en væsentlig grad af succes. Museet betragter det også som en realistisk vision, der forudsætter en række strategiske valg i de kommende år – og dermed, at noget vælges til frem for noget andet, og at fokus på målet fastholdes. Strategien er opbygget i henhold til museets tvøbundne områder Indsamling, Bevaring, Rejsiretning, Forskning og Formidling og desuden suppleret med afsnit om udstillingssteder og lokaliteter, om økonomi og drift samt om organisation og arbejdsmiljø. For hvert af disse områder gives en kort status for området og de udfordringer, der skal adresseres, hvorefter strategiske mål opstilles kortfattet og præcist.

Læsere opfordres til at downloade strategien fra museets hjemmeside og dermed få en grundigere indsigt i, hvorfor Museum Sønderjylland handler som museet gør, og hvilke væsentlige valg, der er foretaget af bestyrelsen for de kommende års arbejde.

- I korte hovedpunkter er Museum Sønderjyllands strategi for 2018-25:
- Orden på samlingerne – styr på indsamling, opbevaring og registrering.
 - Et nyt magasin udgør den væsentligste strategiske indsats.
 - Sammenhæng og tværfaglighed – ændring af forskningsfokus fra enkeltstående projekter til større forsknings samarbejder. Strategien skal fremme tværfaglige projekter. Fokus på opkvalificering og intern forskningsvejledning.
 - Interessant, velkommande og synligt – det stærkeste strategiske indsatsområde i perioden er formidlingen i Museum Sønderjylland. Der skal ske en stærk styrkelse af markedsføring og synlighed i kombination med en segmentering og profilering af museets besøgssteder. Strategien lægger vægt på en gennemgribende modernisering af udstillinger, aktiviteter og andre formidlingsindsatser med vægt på at tiltrække et øget alment publikum. Desuden lægges vægt på en styrkelse af museets tilbud til skoler og uddannelsesinstitutioner.
 - Nøget for alle – strategiske valg og prioriteringer for alle Museum Sønderjyllands besøgssteder med vurdering af indsatsområder og potentialer.
 - Stabilitet og råderum – udpeger veje til driftsmæssig og teknisk stabilitet inden for museet og skabelsen af et økonomisk råderum.
 - En lærende organisation og en attraktiv arbejdsplads – udpeger en række strategiske valg for at sikre, at Museum Sønderjylland kan ændre sig som organisation og tilpasse sig til omgivelserne og de forandringer, museet vil møde i sine omgivelser. Desuden fokus på filtag, der skal skabe samarbejdsindsatser i organisationen og mellem medarbejderne og fastholde arbejdskraften i museet samt sikre, at museet opfattes som attraktivt og søges af kompetente medarbejdere.

Udstillinger og aktiviteter

Museum Sønderjylland har mange museer viste over året en række forskellige udstillinger, som kort omtales herunder. I de kommende år vil museet sætte ekstra fokus på at skabe vigtige, interessante udstillinger på højt niveau, der kan tiltrække gæster til vore mange museer.

Kunstmuseet i Tveder – 29. april – 3. december 2017

Udstillingen *Henry Moore. Grænser til Norden* var her årets store udstilling. Den blev til i samarbejde med Henry Moore Foundation i England og var den første presentation af Moores værker i Danmark siden 1986. Udstil-

lingen havde til formål – gennem kryds henvisninger til fælles motiver og temaer – at anlyde visse fællestreks mellem Moore og den nordiske kunst. Moores oeuvre er blevet belyst på tusindvis af udstillinger, verden over, men denne udstilling åbnede op for at se Moores kunst i et helt nyt perspektiv. Udstillingen blev vist i en periode, hvor Noldo Museet samtidig viste 4 mindre skulpturer i museets haveanlæg. Den havde cirka 30.000 gæster og fik en virkelig god modtagelse blandt de danske kunstanmeldere.

Kulturhistorie Auherrna – 2. april 2017 – 17. september 2017

(forlængt til 25. august 2018)

Udstillingen *Drommen om Afrika. Sønderjyderne og de tyske kolonier i Afrika* fortæller historien om sønderjyderne og de fire kolonier, som det tyske kystsergei havde i Afrika fra 1884/85 og frem til 1. Verdenskrig. Nogle sønderjyder rejste ud til kolonierne som købmænd, soldater, embedsmænd, landmænd, missionærer, teknikere mv. Andre blev hjemme og stiftede bekendtskab med kolonierne i aviserne, i skolerne og på museumsudstillinger. Den tyske kolonialisme i Afrika havde således betydning for mange sønderjyder, men på grund af Sønderjyllands tilbagevenden til Danmark og 2. Verdenskrigs allverdensspænde position i det 20. århundredes historiebilledhed er denne historie ikke tidligere blevet fortalt. Udstillingen og

På Kulturhistorie Auherrna viste museet udstillingen *Drommen om Afrika* med tilhørende skilmateriale. Udstillingen om sønderjyderne og de tyske kolonier viste et udsnit af musets gængsamt kigret til det nye område og byggede på egen forskning. Foto: Museum Sønderjylland.

det tilhørende katalog er baseret på et omfattende indsamlings- og forskningsarbejde. Begge dele er på både dansk og tysk og er blevet fulgt op af en række artikler i videnskabelige publikationer og dagpresse.

Arkeologi: Haderslev – 8. april 2017 – 18. januar 2018

Årets store historiske udstilling *Tro, Reformationen i Sønderjylland* blev vist i Haderslev, den første protestantiske by i Norden. Udstillingen tog afsæt i begivenhederne i Haderslev og Tønder løn og løftede blikket ud over resten af Sønderjylland i perioden fra 1525 og frem. Udstillingen blev til takket være indlån af en række omstændige dokumenter og bøger fra Det Kongelige Bibliotek og Rigskivet, herunder de berømte Haderslev-artikler. Centrale i udstillingen var to gnostiske kirkerum, et for-reformatorsk og et evangelisk-luthersk, men gæsterne blev også konfronteret med centrale trosspørgsmål, som mennesker måtte tage stilling til – dengang som nu. Udstillingen blev åbnet af biskop Marianno Christiansen og den katolske præst i Haderslev, Gregers Mærsk-Kristensen. Der blev gennemført et stort antal skoleforløb og omvisninger i tilknytning til udstillingen.

Kunstmuseet Brandlund Slot – 21. maj 2017 – 21. maj 2018

Museet Sønderjylland ejer en af de største samlinger af C.W. Eckersberg (1818-1853) uden for København. Samlingen tæller hele 17 oliemalerier, 11 tegninger samt 6 kopier udført af Eckersbergs elever. Med udstillingen *C.W. Eckersberg – værker fra Kunstmuseet Brandlund Slot* vises samlingen for første gang i sin helhed ophængt kronologisk og tematisk. Samlingen dækker stort set hele kunstnerens oeuvre og genre, og i forbindelse med udstillingen udgav museet det første samlede katalog over samlingen.

Kulturhistorie: Tønder – 17. juni 2017 – 30. april 2018

Udstillingen *Mangfoldighed – Verden i Tønder* præsenterede 50 nulevende personer i Tønder Kommune – alle af hvor sin nationalitet. Fotografierne levede fotografen Mogens Gabs, og hver person bidrog med en genstand med relation til hjemlandet. Blandt de repræsenterede nationaliteter var USA, Sydafrika, Syrien, Brasilien, New Zealand og Aserbajdsjan. Det blev en kulturel og uddannelsesudstilling, der både overraskede med utallige af nationale malerier og med variationen i de personlige klenodier – lige fra kinesiske spiseplade til et australsk surfbræt. Der blev gennemført omvisninger og afholdt foredrag med relation til udstillingen.

Kunstmuseet Brandlund Slot – 26. august 2017 – 21. maj 2018

Den forskningsbaserede udstilling *Sig, det med blomster!* O.D. Ohlson og den tredjeafdelige *inifj* satte for første gang fokus på blomstermaleren O.D. Ohl-

lesen som eksperimenterende opfører i en ellers traditionsbundet genre. Udstillingen er det forskningsbaserede første forsøg på at reviderer synet på den sønderjyske færdige kunstner og hans virke. O.D. Ohlsons malerier er nemlig meget andet og mere end smukke, roser og poetiske, idylliske buketter. I flere værker udfordrer han det traditionelle blomstermaleri med overraskende og for tiden usædvanlige greb, hvad enten det drejer sig om symboler, beskriver, komposition eller motiv. Udstillingen ledsagedes af en fagfællebeholdning publikation.

Kunstmuseet Brandlund Slot – 5. november 2016 – 13. august 2017

Den samlingsselskabs udstilling *Atelieret som lejlighed – Mod kunstneren på arbejde, dengang og nu* præsenterede 175 kendte og ukendte værker fordelt på fem temer, der hver især indkredsede kunsthistoriens genrer, arkitektur, udstillingen ledte beskueren igennem kunsthistoriens forskellige motiver, verdener, men med en blanded kronologi på kryds og tværs i et sitrende sammensurium af forskellige tiders versioner og variationer inden for samme genre – faldes for alle kunstnere var dog deres sønderjyske rødder.

Palæontologi – Gram Lørgårn – løb 2017

Særlig udstilling *Fossil, Hvalers Hammeligheder* har været vist gennem hele 2017 og vises forrest. Udstillingen formidler tre af de seneste forskningsprojekter fra museets naturhistoriske embed. Den omhandler fund og beskrivelser af tre hvalarter: *Dagomedon nojium* (nashval), *Scaldictetus sp.* (skællehval) og *Tranictetus agillatus* (hvaldehval). To af disse arter er kun kendt fra udgravningerne i Gram Lørgårn. Til hovedudstillingen med fund fra Øvre Mioscen fra Gram Lørgårn er der i 2018 erhvervet et komplet skelet af en nulevende haj, *Calorhynchus galus (gullhaj)*, der er monteret i løbet. Hermed er der nu komplette skeletter fra nulevende arter af de alle de hvirveldyrgrupper, der er fundet i lørgårnen.

Den arkæologiske virksomhed

Flintsmedens nedgravede depot af små pilespidser, tre døde krigere fra det første århundrede e.Kr., livsdrysmedens værktøj fra bronzealderen og skeletter af en benetotet person kølet ned på gullgaskken bærer til de mest løjtfældende fund blandt de mange arkæologiske udgravninger i 2017.

Den arkæologiske embed udførte som sædvanlig et stort antal arkæologiske prøvegravninger og udgravninger i 2017 i alle fire sønderjyske kommuner samt i Kolding Kommune. Der blev gennemført 47 arkæologiske prøvegravninger bestående af en bygherret samt 19 specialisationsforundersøgelser. Desuden blev der foretaget 37 regulære bygherretsbekræftede arkæologiske udgravninger. Det er færre end i 2016, men omfanget af aktiviteterne

er til gengæld langt større. Det skyldes i høj grad etableringen af et stort område med serverhoteller mellem Kasso og Ønlev ved Hjordker, som henholdsvis Apple og Google indledte i 2017. For at sikre områdets strømforsyning blev der desuden lagt et strømkabel mellem transformatorstationen ved Kasso og Enstedværket. Store dele af det omkring 400 ha store område ved Kasso skulle proevegraves sammen med hele det 30 m brede kabeltracé til Ensted. Der blev trukket små 125 km søgsgroft, svarende til Sønderjyllands længde fra Kongens liden Danerike.

De omfattende proevegravninger afslørede et meget stort antal områder med fortidsminder, der skulle udgraves, før anlægsarbejderne gik i gang. Der lå 16 områder med fortidsminder i kabeltracé, mens der på det store område ved Kasso er lokaliseret et langt større antal. Når udgravningskampagnen er tilendebragt og udgangen af 2018, vil museet have et helt ensidende indblik i, hvordan mennesker har beboet og udnyttet et landskab fra ældre stenalder og frem til i dag. Et så omfattende indblik i menneskets liv i et landskab igennem historien findes ikke andre steder i Danmark. For at gennemføre de omfattende udgravninger blev der i løbet af 2017 ansat mange arkæologer, der specifikt blev knyttet til udgravningerne ved Kasso. Enheden var af den grund ved årsskiftet 2017/18 oppe på 51 ansatte, hvoraf de 24 var knyttet til Kasso-projektet.

Men tilbage til flintsmiden. Hans depot blev fundet nedgravede i en grube i forbindelse med udgravningen af en lille jægstation fra den senere Maglemosealder (6700-6500 f Kr) på en ny cykelssti ved Dybvadbro nordvest for Kolding. Der lå omkring 40 små pilespidser, nedlagt i en lille bylt enten som et nedskabsdepot eller som et muligt jagtoffer. Pilespidserne – såkaldte mikrolitter – er aflange, trekantede af form og gennemgående mere end 5 cm lange. På samme cykelssti blev der i øvrigt også udgravet et stort og sjældent flintmateriale fra den sidste del af jægrestenalderen, 12.000-9.000 f Kr.

Mange tusinde år senere, lige efter Kristi fødsel, blev der etableret en urnegravplads i nærheden af en lille landsby med 2-4 gårde ost for Sdr. Ønlev. For at passe på landsbyen var nogle af bonderne udstyret med våben, som de naturligvis fik med sig i døden. Hvor mange krigerer der har boet i landsbyen på samme tid, ved vi ikke, men blandt gravpladserns cirka 50 grave var der våbendole som sværd, spyd og skjoldballe i træ.

Godt tusind år senere, omkring i 1200-tallet, havde en smed slået sig ned i brandstikker afstand fra landsbyen Åslev. Hans smedehytte kom til at ligge lige midt i kabeltracéet mellem Kasso og Ensted. I midten af smedehytten, der var godt 10 m lang og 5 m bred, lå smedens store søsgrube, der var fyldt med hammereskål. Noget for essent fandtes store støpsboller, hvori ambolten bare slet nedgravede på en stub, som det var tilfældet helt op i dette århundrede. Der var fine huller, hvilket viser, at smeden har brugt

To medarbejdere diskuterer frømagingsmødet fra udgravningen af en træstambølle, tilbageført en gård fra HEB-området i Egebovej i Nr. Blicher. Foto: Museum Sønderjyllands.

hyften så længe, at han flere gange har måttet flytte sin ambolt, så den stod stabil. Metallurgiske undersøgelser vil forhåbentlig afsløre, hvilken type jern landbysmeden ved Åslev har benyttet.

Et nyt parcelhuskvarter ved Hammelvej skal anlægges på en bakke, der på udskiftningskortet kaldes Callager eller Callager. Ved proevegravning blev gulligstedet, der må dateres til 16-1700-tallet, da også lokaliseret. Lidt over de dybe stolpehuller fra galgerne og stokkene til hjul og stole, fandtes to grave med hørnettede, der ikke måtte begravnes i indviet jord. I den ene lå kun et kranium fra en halshugget person, hvis krop må have ligget så højt at den er blevet bort. Den anden grav rummede derimod hele den afdøde. Voksmændene, der ikke var blevet halshugget, lå på maven, mens hoved og hale tydeligvis var braktet bagefter. Graven var så kort, at underbenene var strittet opad. De var derfor blevet slået bort igennem tiden. Den retsmedicinske undersøgelse har vist, at begge individer var under 20 år, men noget kan kunne ikke fastslås.

Sådan har den arkæologiske enhed i 2017 – ud over de mange bidrag til fortællingen om den store byghyggeshistoriske udvikling igennem århundreder – også bidraget med stort og småt til vores forståelse af individuelle eller menneskers livsvilkår på forskellige tidspunkter igennem tiden.

Tilbud til skolerne

Museum Sønderjylland lægger stor vægt på sin opgave med at formidle de forskellige fagområder til skolegængende børn og unge samt til ungdomsuddannelserne – og til børn i almindelighed. I 2017 var museets tilbud fortsat koncentreret om et mindre antal museer, hvor der af historiske årsager ofte i sammenhæng med lokaliteternes størrelse har været lagt vægt på dette område af personale til varetagelse af opgaverne. På andre af museets lokaliteter – blandt andet i Tønder og på Kulturhistorie Auhensaa – har den store opgave med at formidle til skoler og uddannelsesinstitutioner været varetaget af faginspektørene på stedet. På Sønderborg Slot har faginspektører desuden jævnligt varetaget modtagelse af gymnasieklasser.

Som et led i den nye strategi for Uddannelse & Læring arbejder denne nye enhed i 2018 på at udarbejde en klar og enkel strategi for området med fokus på at sikre ensartet kvalitet på tværs af museet, ligesom museet har et blik på ressourcerne på dette område, som i den nye strategi er et vigtigt mål at sætte ydeliggere kræfter og ressourcer ind på. Nedenfor giver de medarbejdere, der i 2017 var ansvarlige for aktiviteterne på de enkelte lokaliteter, en ganske kort introduktion til årets arbejde på det pågældende sted.

Arkeologi: Haderslev ved Merete Essendahl og Lone Grausgård

Undervisningsforløbene på Arkeologi Haderslev bager udgangspunkt i museets udstillinger, der omfatter forhistorien til og med middelalderen og den arkæologiske videnskab. I løbet af året blev der samarbejdet med eleverne partnere om *Forskningens 100*, hvor skoleklasser deltog i en arkæologisk udgravning om *Naturhistorie/festival* på UC Syd i Haderslev, hvor mere end 1200 børn fra mellemtrinet fik ny viden om flint og stenaldertid. *Rensningsvandring i Haderslev* og *Haderslevs teaterforestilling om den virkelige fortælling*, hvor eleverne for den professionelle teaterforestilling introduceredes til emnet af museumsmidlerne. Sammen med UC-syd blev kurset *Out-door living and learning* for fjerde år i træk udbudt til internationale læreskolebørn. Endeligt udviklede VUC-syd studerende fra Flow Factory et digitalt lag til udstillingen *TRO – reformations i Sønderjylland*. Til samme udstilling blev der udviklet undervisningsfilmede og artikler til museets hjemmeside med fokus på forskellene mellem de katolske og det protestantiske. Sammen med Gram Lejrgrav blev der indgået partnerskaber med skoler i Haderslev Kommune om undervisningsfilmede fra 0-4. klasse. Gennem mere end 10 år har undervisningsforløbet *I søernes fodspor* og *Mar Almas legesida* været udbudt til daginstitutioner og indskolingene. Fodløbet er populært og mere end 700 børn deltog i 2017, hvor i alt mere end 4060 børn- og unge deltog i museets tilbud.

Gram Lejrgrav – Palæontologi ved Lars Petersen

Undervisningen ved Gram Lejrgrav bager primært udgangspunkt i fossilerne fra Sen Mioцен, der er fundet i lejrgraven og udstillet på museet. Man kan dermed udnytte, at både udstillede genstande og selve fundstedet, et åbent fossilleje, er til rådighed på samme lokalitet. I løbet af året er der implementeret principper fra Inquiry Based Science Education, og undervisningsforløbet som fossilligt fungerer dermed også som introduktion til feltundersøgelser, hvor eleverne både planlægger og gennemfører udgravning og efterfølgende identificerer og kategoriserer fundene. Der tilbydes desuden undervisningsforløb om evolution og det sonderlyse landskab i samarbejde med Arkeologi Haderslev og der udviklet og afprøvet et tværfagligt forløb (aldrid, kulturhistorie, naturhistorie) for grundskolens 6. årgang, hvor undervisningen foregår på cykel i landskabet vest for Haderslev. Gennem KunstKulture-projektet er der dannet partnerskab med Naturkundemuseum i Nielsbøll og henholdsvis to danske og tyske grundskoler. En fælles undervisning afprøves i foråret 2018.

Undervisningen ved Gram Lejrgrav henvender sig især til grundskolen og ungdomsuddannelserne, men tilbuddene benyttes også af studerende fra UC Syd og SDU. Der er i 2017 ligeledes indledt et fast samarbejde med Københavns Universitet om undervisning til studerende fra Danish International Studies. Fra sommeren 2017 er Lars Petersen ansat som ny museumsformidler.

Gram Lejrgrav er særdeles velegnet til aktiviteter for børn og unge, der kan aktiveres i jagten på de spændende fossiler. Lejrgraven er ikke alene velegnet til undervisning for børn, men også til familiefest, hvor alle kan være sammen om at grave efter fossiler. Foto: Museum Sønderjylland.

I oktober 2017 besøgte kulturminister Mette Beck Sønderborg Slot og deltog sammen med en lokal skoleklasse i Museum Sønderjyllands rollespil 'Hoftr Chr. II'. Ved besøget deltog museet også i et møde med museets bestyrelsesformand og ledelse og drøftede perspektiver for museet. Foto: H. Wedel.

Sønderborg Slot ved Arne Røggelstr
 I 2017 har Sønderborg Slot afholdt undervisningsforløb på linje med de foregående år. De fleste skoler kommer fra lokalområdet, og blandt dem, der kommer længere væk fra, er det fortrinsvis skoler fra Sjælland og Midt- eller Sydjylland, der tegner billedet. I løbet af året har slottet været vært for Bornkunsstivalen, der afvikledes i marts måned. Et andet undervisningsprojekt, Kulturakademii/KunstKultur, afvikledes i november-december måned. Det var et grensoverskridende projekt, som udførtes i samarbejde med Schloß Gottorf og med deltagelse af tyske og danske skoler. Årets decemberarrangement tiltrak næsten 800 børn, som borte om misser og deres plads i kulturhistorien. Og endelig fortsatte samarbejdet med Sønderborg Kommunes skoleforvaltning også i 2017, hvor det blev samarbejdet om undervisning og forløb inden for to områder.

Kunstmuseet Brandlund Slot ved Bente Sonne (Billedskolen)
 Undervisningen på Brandlund Slot er bygget op omkring de aktuelle udstillinger på slottet. Billedskolens elever besøgte i 2017 vist udstillinger af deres eksperimentier i forbindelse med udstillingsserien *Altidret som lægeplads* – med kunstneren på arbejde i gang og nu, C.W. Eilersberg – værker fra Kunstmuseet

Brandlund Slot og Site det med blomster! O.D. Olfesen og den treværdige idyl. Billedskolens opgaver har givet inspiration til besøgende skoler, der har valgt at supplere en rundvisning med et værktøjsbesøg.

Billedskolen har deltaget i flere former for eksternt samarbejde, blandt andet *Billedskolen lukker op og rækker ud* i samarbejde med Aabenraa Kommunes Skoler, Kultur og Friluft. *Det hele Skjuler*, et såkaldt Ung-til-Ung-projekt om skibsportrætter af Eckersberg og skibsportrætter på Kulturhistorie Aabenraa samt *Blomsterkraft/Blomsterkraft*, et samarbejdsprojekt om Emil Nolde og O. D. Olfesens blomsterbilleder mellem Noldemuseet og Kunstmuseet Brandlund Slot. Projektet var rettet mod danske og tyske skoler.

Forskning og publikationer
 Museum Sønderjylland er en forskningsinstitution med en flot tradition for forskning af god kvalitet på alle museets fagområder. Museets seneste kvalitetsvurdering fra årsskiftet 2015/16 bekræfter denne vurdering. Museum Sønderjylland skal forske inden for sit statsanerkendte ansvarsområde, dvs. i kulturhistorie og arkæologi, kunsthistorie og naturhistorie. Uanset den anerkendte høje kvalitet og en publikationsmængde, der modsvarer museets ressourcer, er det altid muligt at søge højere. Efter omorganiseringen pr. 1. januar 2018 har Museum Sønderjylland ligesået arbejdet med at udarbejde en egentlig forskningsstrategi for museets forskellige fagområder, både med hensyn til de rammer, museet kan tilbyde medarbejderne og de forventninger museet har. Denne del gælder alle museets forskningsområder og skal skabe en ensartethed i projektprioritering, sparring og vejledning og sikre gode forskningsmuligheder for medarbejdere med talent og lyst til forskning. Derudover vil forskningsstrategien udvikle et eller flere forskningsområder, der kan danne udgangspunkt for både tværfaglige projekter og styrke muligheden for eksternt medfinansiering af forskningsprojekter.

Nedstående er alle fagfaldsbemærkede (peer reviewed) artikler og monografier udgivet af museets forskende medarbejdere i 2017.

Arkæologi
 Andersen, Hans Chr. H., Per Ebbelberg, Pernille Kruse og Orla Madsen, 'Wachse oder wächse! Zu Schachtelhalm, Booten und Hühnern in und um das Niedam-Moor in Sønderjylland', i B. V. Eriksen m.fl. (red.), *Interaktion eller Grenzraum. Interaktion without borders*, bd. 2, 2017 s. 185-198.
 Baye, Linda, Per Ebbelberg og Ulla Lund Hansen, 'Archaeological Reflections', i L. Baye m.fl. (red.), *Wachelt and Prestige 2. Animal Sacrifices and Deposits in Iron-Age Graves of the Roman Iron Age in Zealand and Funen, Eastern Denmark. Knapstad. Studier i Aræologi – Nyere tid – Arkæologi*, Vol. IV, 2017, s. 271-284.

Ethelberg, Per, "Slesvig as horderland in the first and second centuries AD", *Life on the edge: Social, political and religious frontiers in early medieval Europe: Neue Studien zur Sachsenforschung* 6, Durham 2017, s. 157-167.

Harby, Anders, "Vaskilade 3 – en glid gennem 800 år", *Arkeologi i Slesvig (Archeologie in Schleswig)*, bd. 16, s. 131-146.

Kruse, Pernille, "Anglian Settlement in South-East Jutland, 3rd – 4th Centuries AD", *Life on the edge: Social, political and religious frontiers in early medieval Europe: Neue Studien zur Sachsenforschung* 6, Durham 2017, s. 160-178.

Kruse, Pernille og Lillian Mathes, "Samlede plader, Social organisation og kommunikation i bronzealderen", *Arkeologisk Forum*, nr. 36, 2017, s. 24-31.

Madsen, Lennart S., "Måltiderne i Hans den Ældres borgestue", i bogen Adriansen m.fl. (red.), *Fyrstelige malerier, Hærgangshistorie* 13, Gammel Estrup – Herregårdscenter, 2017, s. 49-63.

Mathes, Lillian, "Vieh und Pferch in der Bronzezeit", *Tiere und Tierdarstellungen in der Archäologie. Beiträge zum Kolloquium in Göttingen anlässlich Capelle's 30. Oktober 2015 in Herne*, VAK 22, Münster 2017, s. 131-142.

Sørensen, Anne Birgitte, "Demarcations of Tefts at Østergård", *Life on the edge: Social, political and religious frontiers in early medieval Europe: Neue Studien zur Sachsenforschung* 6, Durham 2017, s. 187-193.

Tummuscheit, Astrid og Franke Witte, "Sval heiser for en stor presentation – zu den Spülen und Schaufeln vom Danewerk", i B. V. Erikson m.fl. (red.), *Interaktion ohne Grenzen. Interaction without borders*, bd. 2, 2017, s. 619-630.

Kunst

Blond, Anne, "Elefantens aftryk", i A. Blond (red.), *Henry Moore: Grenser til Norden*, Museum Sønderjylland, Kunstmuseum i Tønder 2017, s. 143-155.

la Cour, Morten, O.D., *Oltresen og den trethjulede ål*, Museum Sønderjylland, Kunstmuseum Brøndlund Slot 2017, 205 sider.

Historie

Guldborg, Mette og Elsemarie Dam-Jønsen, "Skibstrafikken ved Tønder Toldsted 1713", *Sjæk'en 2016, Årbog for Fiskeri- og Sjøfartsområdet*, Esbjerg 2017, s. 92-104.

Harrow, Henrik, "Det danske museumslandskab i forandring – et blik på 20 års museumsudvikling", *Museumsleder, forsker og netværksleder Torben Grøngaard Jepsen. 40 år med Odense Bys Museum*, Odense, 2017, s. 66-77.

Kristensen, Mariann, "De sønderjyske børn. Om Illustreret Børneblad for Norddøstvig og dens læsere", *Sønderjyske Årbøger* 2017, s. 153-178.

Loth Jespersen, Mikkel, "Ships and Sailors from the Duchy of Schleswig on the China Coast 1850-1889", i *Business, Shipping and Culture: Danish-Norwegian Shipping in China for 300 Years: National Maritime Research 18* (China Maritime Museum, Shanghai), s. 78-100.

Norregård, Martin Bo og René Rasmussen, *Den sorte Dag ved Møllebroses Tønderit 6. juni 1915*, Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 112, 72 sider.

Forskrog Rasmussen, Carsten, "Abgøttelle Herren, Status und Handlungsgraum der Herzöge von Plohn", i Oliver Auge m.fl., *Die Herzöge von Plohn*, Plohn 2017, s. 123-151.

Naturhistorie

Miller, L. Galatius, A., Olsen, M.T., Racicot, R. A., Steeman, M.E., Kyhn, L.A., Bradshaw, C., "Evolution of narrow band-high frequency biosonar and hearing in odontocetes", *31st conference of the European Cetacean Society, Middelfart, Danmark, 1st to 3rd May 2017, Conference Program*, s. 51.

Ramassamy, B., Collareta, A., Bianucci, G., *Morphofunctional analysis of pteropod sinuses, cervical vertebrae and forelimb bones of the fossil beaked whale Mesasipterus gregarius*, 8th Conference Secondary Adaptations of Tetrapods to Life in Water, Museum für Naturkunde, Berlin, Germany 3rd – 8th April, 2017.

Ramassamy, B., "A new specimen of beaked whale from the Grem Formation (Denmark): implications to the evolution of suction feeding in Ziphiidae", *31st conference of the European Cetacean Society, Middelfart, Danmark, 1st to 3rd May 2017, Conference Program*, s. 52.

Steemann, M., Ramassamy, B. *Small odontocete remains from the Late Miocene Grem Formation, Denmark*, 8th Conference Secondary Adaptations of Tetrapods to Life in Water, Museum für Naturkunde, Berlin, Germany 3rd – 8th April, 2017.

Besøgstal 2017

I 2016 drev Museum Sønderjylland en lang række store og små besøgssteder, kulturmiljøer og museer. Museets besøgs- og udstillingsaktiviteter blev derudover kombineret med et stort antal mindre aktiviteter og projekter. Besøgstallet på de enkelte steder er derfor ikke sammenligneligt med tidligere år. I 2016 blev der gennemført af BDO og på baggrund af museets anstregte og økonomi at lukke og uddække i alt fem boelter under Museum Sønderjylland, hhv. Skarboek Museum, udstillingsaktiviteterne i Hjortetød Oldtidspark, Hødslev, Jacob Michølsens Gård i Asserua og Oldemønstret i Bø. Museets ledelse påbegyndte medio 2016 denne proces, som er foregået så hurtigt som muligt under hensyn til ressourcerforbrug, lønkrav i forhold til uddækkelse af samlinger samt forskellige juridiske og økonomiske forhold. Det betyder, at uddækkelsesprocessen er sket fra ultimo 2016 til og med udgangen af 2017. Det følger deraf, at besøgstal fra 2016 og 2017 ikke umiddelbart kan sammenlignes, og at besøgstalene for 2017 og 2018 ligeledes vil have forskellige udgangspunkter. I tabellen nedenfor

er valgt alene at bringe 2015-tal for de lokaliteter, som var aktive gennem hele eller en del af 2017. Fra 2018 og frem vil tallene igen være fuldt sammenlignelige.

Allerede i 2016 opførte Museum Sønderjylland et moderne besøgstal-lene fra Dybbøl Mølle og Historiencentret Dybbøl Banke, idet der ikke her var tale om museer eller institutioner under Museum Sønderjylland, men om driftsansvarbejder. Det samlede besøgstal i 2016 inkl. alle enheder var på 171.294, mens det samlede besøgstal i 2017 udgjorde 156.995 – en næg-geft afvigelse, der dog alene dækker over udskillelser og lukninger. Rensede talene for disse forhold, dvs. opplalles alene på grundlag af lokaliteter, der var åbne gennem hele det foregående år, viser tallet for 2016 i alt 152.773 gæster mod 156.995 i 2017.

Positive afvigelser ses særligt for Sønderborg Slot med cirka 5.600 gæster flere end i 2016, hvilket især skyldes den landskabskonde spejledeorg, og ikke mindst museerne i Tønder med en besøgsfrangang på 5.787 gæster i forhold til 2016 – efter alt at demne en vrtkning af den succesfulde Henry Moore-udstilling.

Lokalitet	2017	2016	2015
Sønderborg Slot	56.322	50.689	52.520
Callinnesminde Ieglværk	16.604	15.924	17.543
Kulturhistorie Tønder / Tønder Kunstmuseum	32.875	27.888	27.186
Højer Mølle	4.241	6.413	6.363
Drebsø Hus	1.736	3.467	1.753
Arkeologi Haderslev	11.203	8.811	10.684
Kulturhistorie Aabenraa	5.092	6.116	4.779
Kunstmuseet Brandlund Slot	17.234	20.239	15.977
Gram Lejgrav / Palaeontologi	7.259	7.019	6.956
Ollomonstoft	2.628	3.969	3.495
Ethers Lenejsamling / Slesvigske Vagnsamling / Haderslev Bymuseum	1.801	3.038	4.060
	(kun 6 mdr.)	(for 6 mdr.)	(for 6 mdr.)
I alt	156.995	152.773	151.316

Besøgstallene for de lokaliteter, der i 2017 vrtkede i Museum Sønderjyllands regi, i det samlede besøgstal for 2015 og 2016 er tallet for Haderslev Haverter for at gøre det sammenligneligt med de to pågældende år. Kilde: Egen opgørelse.

Den samlede fremgang udtrykker næppe en egentlig trend, men de klarede forhold knyttet til aktiviteterne på stedet i 2017. Med museets nye strategi og langsigtede mål for de enkelte lokaliteter er det besyrelsens plan at arbejde med en segmentering og prioritering, der skal medføre et foresgt besøgstal. Denne forandring skal være varig og robust og skabes derfor ikke i løbet af en enkelt sæson, men over en længere årrække jf. museets strategi 2018-2025.

Foredrag og omvisninger

Museum Sønderjylland har modsat mange andre museer ikke hidtil medregnet byvandring, omvisninger eller foredrag, der afholdes af museet og specifikt søges af publikum. Museets aktiviteter f.eks. i forbindelse med formidling af udgravninger er i princippet forstand lige så meget en gæst hos museet som en gæst, der besøger udstillingerne. Museum Sønderjylland har del fysiske handskelt og de kulturelle strukturer og levn som en væsentlig del af sit arbejdsfelt og denne del formidles ofte bedre på stedet end i en museumsudstilling. Disse aktiviteter i Museum Sønderjylland tiltrak i 2017 18.272 gæster – en ikke uvæsentlig del af museets formidling og ansigt uddadli.

Henrik Harmaa

Rigsarkivet Aabenraa Den største begyrelse i 2017 var slægtsforskersen den 18. novem-ber i foyer og foredragssal havde 15 forskellige arkiver foreninger og forelag med relevans for slægtsforskning fra både ind- og udland hvor deres stand. Blandt udstillerne var vort søstertandkv synd for grænsen, Landeser-chiv, Schleswig-Holstein. Cirka 400 besøgende lagde vejen forbi for at få hjælp og inspiration til slægtsforskning, fortælle deres historie, drikke en kop kaffe – eller for at høre, et af de søks miniforedrag, som blev holdt i besælsalen. Disse foredrag handlede om at komme i gang med slægtsforskning slægtsforskning i Tyskland og i de nordiske lande, slægtsforskning på nettet samt øjendoms historie i kongeriget og i Sønderjylland. De var rone tillæsblykker med omkring 75 tilberede hvor gang, TV-Spyd kom forbi og bragte et tre minutters lang foredrag fra slægtsforskersen i den bedste sendetid. Det store arrangement lykkedes over forventning.

Mødtal og registrering af arkiver

Rigsarkivet i Aabenraa modtog cirka 250 hylde meter dommerarkiver, Rot-ton i Esbjerg afvandede arkivaler fra den tidligere net i Rødding, møns Røsten i Søngsborg, afgav materialer fra resterne i Haderslev, Aabenraa, Tønder, Cøstken og Sønderborg. Blandt de øvrige offentlige afgørelser i 2017 var Nordborg og Tinglev menighedsskole, Møllerup, Feldstedt, Hy-

gum, Jels og Rødding landkommuner, Øster Højt, Varrnas og Rødding sognekommuner, Hjemmeværnets historiske udvalgte i Søgdalgrøften samt medlemsregister fra Fønder og folkerogstorkort fra hele landsdelen. Private foreningsarkiver indkom bl.a. andlet fra Det Danske Spidskorps, Rødding Sygkasser, Aabenraa Skyttevæb og H. V. Clausens og Johan Ottosens Legat til Danmarks Hærens Promøje i Sønderjylland. Private personarkiver blev afleveret blandt andet fra Nis Nissen, Viby, og Ove Nissen, Rinkenæs, for en række medlemmer af slagterne Kloppenborg-Skrumnsager og Skau samt supplerende afleveringer til H. P. Hanssens og hans families arkiver. Ved siden af den ledbonde indtælling af nye indkomne arkivalier i arkivdatabaseen Daisy foretog Rigsarkivet i Aabenraa i 2017 ved Nils Chr. Rullmann en tværgående registrering af breve, dagbøger, erindringer og tilsvarende personlige kilder fra de to slejviske krige, Første Verdenskrig, afstemningen og grøntoveringen samt Anden Verdenskrig.

Læssalen

Besøgt på læssalen var i 2017 på 1.413 personer mod 1.798 året forud. Antallet af ekspeditioner lå på 1.669 mod 2.292 i 2016. Tilbagegangen kan ses som en følge af den betydelige indskrænkning af åbningstiden til tirsdag og onsdag 10-15, som skete ved årets begyndelse, men den er også en følge af tidsens fortsættelse af digitaliseringen af arkiver, som er centrale for slægtshistorikere. Det kan også have haft betydning, at mange arkivalier fra eftersagnet efter 1945 ikke kunne benyttes, fordi de er udlånt til digitalisering hos Rigsarkivet i Viborg. Forhåbentlig vil det trække besøgstallet opad, at foyer, læssal, gruppearbejdsrum og forskerrum ved årets slutning undergik en omfattende renovering.

Crowdsourcing

2017 var et travlt år for de frivillige med affotografering, bestfester, bastedage og frivillig vejledning. Svend Aage Mikkelsen fuldførte affotograferingen af cirka 40.000 sønderjyske dødsbøger fra perioden 1921-39. De er nu lagt på Arkivalionline og på Rigsarkivets indlæsningsportal til både aflystelse og transkribering. Årets tæstendate blev skudt i gang med en bestefest den 4. marts, hvor 27 frivillige mødte op og indtastede cirka 700 lister over deserter fra Første Verdenskrig. De er søgbare på Rigsarkivets hjemmeside www.sa.dk via feltet Søg i samlingerne. Leo Vinther Pedersen stod for ni bastedage i forløb og efterårsmånederne. Her samlede des bestgrupperne 25-30 frivillige til indlæsning/transkribering af originale dokumenter i Rigsarkivets indlæsningsportal. I 2017 kom allerede arbejdet sig som de afleste liste fra Sønderborg. Året sluttedes med en bestefest den 4. november hvor det gjaldt de originale folketællingslister fra Aabenraa købstad og Kolstrup 1885-90.

Det frivillige arbejde omfattede også den frivillige vejledning på læssalen, hvor seks garvede slægtsforskere og arkivbrugere en gang om måneden tilbød nye slægtsforskere og andre deres hjælp.

Arrangementer

Lid over slægtsforskerens havde Rigsarkivet andre velbesøgte arrangementer. René Rasmussens foredrag om Regiment 86's sorte dag, ved Moulins den 5. juni 1915 tiltrak 160 tilhørere, mens Andreas Johanssen samlede 135 til sit foredrag om Erik Clausen som læge, politiker og memoarist. Derudover holdt Poul Dunsdahl foredrag om forbyrdøren Jons Nielsen, Axel Johansen om danske grænsekampene fra Jonas Collin til Soren Knarup, Leif Hansen Nielsen om Den sønderjyske Fond, Carl Christian Jessen om reformationsfejringen i 1917 og Hans Schultz Hansen om Sønderjyllands indlemmelse i Preussen i 1867. Sammen med overmaavente slægtsforskeresse, bestfester og bestgruppermøder, det årlige brugermøde og en række kurser og workshops i tilknytning til slægts- og ejendoms historie samlede de 22 arrangementer i 2017 1.150 deltagere.

Forskning

Leif Hansen Nielsen arbejdede i 2017 videre med en udgivelse i uddrag af Historisk Samfund for Sønderjyllands spørgeskemaundersøgelse vedrørende besættelsestiden og med sit studium af landsdelens yderliggående politiske betingelser. Hans Schultz Hansen fortsatte arbejdet med sin H. P. Hanssen-biografi. Han publicerede artiklen "Minorities in Germany (Denmark)" til *Ordnungsinternationale Engagements of the First World War* og to mindre artikler om "Die Konzentration der Nordschleswiger Milchwirtschaft nach 1960" og "Tysk spionage i Sønderjylland forud for den 9. april 1940" i forbindelse med *Handel der Arbeitsskisses für Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins og Sønderjysk Mandskrift*. Som sædvanlig holdt de to forskere adskillige foredrag. En del krediter blev også lagt i planlægningen af 100-året for Genforeningen i 2020. Således blev der med Landsarkiv Schleswig-Holstein truffet aftale om et fælles dansk-tysk seminar med efterfølgende bogudgivelse om følgerne af Slesvigs deling i 1920.

Studier for Sønderjyllands Historie i Aabenraa

Der blev knyttet tre nye medlemmer til Studiecentret: Mariann Kristensen, museumsinspektør, Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot, Karen Harde, Lillholdt, ph.d. studerende, og Henrik Becker-Christensen, fhv. statsarkonsal. Dr. phil. Jørgen Adriansen frgik ved døden den 27. oktober 2017. Der er bestilt 16 forskere i Studiecentret.

Der blev afholdt seks netværksmøder med diskussion af forskningsprojekter og manuskripter. Der blev lagt program for et ledelsesseminar om

følgerne af Slesvigs deling i 1920 nord og syd for den nye grænse, som skal afholdes den 27. og 28. marts 2020 i samarbejde med Rigsarkivet Aaborna og Landesarchiv Schleswig-Holstein.

Medlemmerne af Studicentret publicerede følgende bøger:

Inge Adriansen: *Als og Sønderø. Med mennesker & militær*. Maastricht. 2015 s. (Sammen med Torben Ulrik Nissen).

Inge Adriansen: *The Island of Als*. Historica. 248 s.

Inger Lauridsen: *Big tremor – insatte i Tønder Arrest 1812-1842*. Museum Sønderjylland Kulturhistorie Tønder, 2017. 96 s.

Martin Bo Norregård: *Den sorte dag ved Møllin – 6. juni 1915*. Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 112 (sammen med René Rasmussen). 69 s.

Carsten Porskrog Rasmussen (red.): *Historien på vegegn – Historiemalerier på Sønderborg Slot. Historisk Samfund for Als og Sønderø og Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot*. 224 s.

Derfili kom cirka 25 større eller mindre videnskabelige afhandlinger i tidsskrifter og antologier, således i *Sønderjyske Arbejder*, *Historisk Tidsskrift*, *Presmilitærisk Tidsskrift*, *Heroldisk Tidsskrift*, *Uddannelseshistorie* og *Danske Magasin*. Yderligere blev der udgivet cirka 15 kronikker og lignende. Centrets formidlingsvirksomhed bestod derudover i cirka 120 foredrag.

Centret modtog 7.500 kr. i tilskud fra Velux Fonden, som blev brugt til indkøb af IT-udstyr.

Hans Schultz Hansen

Fra den historiske arbejdsmark i Sønderjylland 2017

Historisk Samfund for Sønderjylland

Historisk Samfund for Sønderjylland afholdt lørdag den 21. april 2018 års-møde i Multikulturhuset på havnen i Sønderborg. Cirka 85 medlemmer deltog. Forsamlingen lyttede med stor interesse til det indledende foredrag ved forfatter og forlagschef Ole Samnichen om temaet *Rejsen til Amerika – på sporet af Jens Jansen fra Dybbøl*. Kristian Pallesen fortalte om Multikulturhuset og planerne for havnen i Sønderborg. Efter en kaffepause afholdtes generalforsamlingen. Formanden for Sønderborg-kreds, Christian Bo Bøjesen, valgtes til dirigent. Han konstaterede, at årsmødet var indvarslet i henhold til foreningens vedtægter og gav ordet til formanden, Hans Schultz Hansen, der aflagde følgende beretning:

”Halde gammel vin på nye flasker” – sådan plejer man at sige, når nogen gør indpakningen løkker, men beholder indholdet uforandret. Sikker har nogle tænkt det samme om Historisk Samfund, da vi i løbet af 2017 og begyndelsen af 2018 rullede et nyt, fælles design ud for vores grafiske produkter: årbog og månedsskrift, skrifter og levnedsløb, brevpapir og brochurer, hjemmeside og facebookprofil. Og de har ret. Men hvad gør det, at det grafiske udtryk bliver mere tidsvarende og favner hele vores virksomhed, så længe vi fortsat kan stå inde for det faglige indhold – for det kan vi. Målet har været dels at opnå en samlet grafisk identitet for vores forening, dels at øge vores publikations- og gængselskraft på et marked med hård konkurrence. Om sagen kan der altid strides, men vi er sikre på, at målet bliver nået. Det er Dennis Paulsen fra bureauet Headquarters, som har stået for udformningen af den nye grafiske linje med Kristian Pallesen som bindeled mellem Headquarters og foreningen.

Sønderjyske Arbejder

Gammel vin plejer man at sætte årgang på. Vi kunne i 2017 fejre en ny årgang af *Sønderjyske Arbejder* til den lange række tilbage til 1889. Den blev præsenteret den 9. november på Oldemorstof. Årbogen var denne gang præget af 500-året for Reformationen. Jens Bruun beskrev, hvorledes den sidste katolske biskop i Slesvig Stift, Godske Ahlefeldt, bonyttede løff kirkes nye allertavle fra 1520 til et indlæg i Reformationstidens teologiske og kirkelige debat. Karsten Meraald Sørensen fortalte om en efterreformatorisk strid, som i 1602 opstod ved Carding kirke i Ejdersked. Den handlede om kirke-

tuft, hvorvidt en agteskabsbryder skulle have lov til at gå til allers, men indtråd i høj grad også forholdet mellem fyrsten og kirken, Jens Lyster skrev om den altsåle salmediger Peter Ernst fra Ketting. I 1756 udgav han en salmebog, der sammen med andre skrifter ved hans hånd bærer vidnesbyrd om en tidlig vækkelse på Als. Helge Clausen undersøgte, hvorledes et helgenbillede af Jonfru Maria med det lille Jesusbarn fandt vej fra den tyske vallerby Kvedlar til Haderslev, hvor det endte som kistebillede.

De øvrige artikler havde værdsligt indhold. Leah Perse Rasmussen skrev om de privilegerede, nærmere bestemt de ganske mange friboende i Bøv sogn og de vævs juridiske status og det sociale netværk mellem almindelige bønder og adelen. Johannes Brix undersøgte lagedaskningen i børtageløbet med Slesvig i slutningen af 1700-tallet, der ikke var særlig udviklet, men dog bedre end den tilsvarende i kongeriget. Mariann Kristensen fortalte om *Illustreret Børnehåndbog for Nordalensis* og det ideelbillede af et typisk dansksind, det sønderjyske barn, som tegnedes her og som afspejledes i de danske stile, som bladet fik sine små læsere til at skrive. Marianne Brink Asvig Iversen valgte også et emne i børnehøjde, nemlig sydslesvigske børns ferierisjer til Danmark i årene 1949 til 1974. Det skete på grundlag af en spørgeskemaundersøgelse blandt tidligere ferieboere. Lidt over artiklerne rummede arbejdsgruppen sæstvanligt anmeldelser, årsberetninger fra arkiver, museer, forskningsinstitutioner og Historisk Samfund samt en overblik over de kulturhistoriske tidsskrifters indhold.

Arbogens redaktion bestod i 2017 af Mikkel Leth Jespersen, Mogens Rossgaard Nissen, Anne Marie Overgaard, Klaus Tolstrup Petersen, Merete Bø Thomsen og Mads Mikkel Tønsboff. Korrekturfæring blev godt varetaget af Anne Grete Jacobsen fra Aalborraa.

Sønderjysk Månedsskrift

Sønderjysk Månedsskrift udkom i 2017 som sædvanligt med otte numre. Et af numrene var et temanummer om de nordfrisiske øer og halliger. De øvrige numre bragte vidt forskellige artikler med emner som tysk nationalromantisk arkitektur i Haderslev, den afrikanske samling på Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aalborraa, altsåske frugtserber, bondevoksfabrikken i Højer og hvalerne i Gramsbjævt. Hvert kvartal bragte månedsskriftet en grænseoverskridende kronik af Jørn Buch.

Kristen Clausen overtog ved Kim Furdals fratræden ved årsskiftet 2016/17 ansvaret som hovedredaktør af månedsskriftet. Per 1. august 2017 valgte Kristen imidlertid at fratræde sin stilling i Museum Sønderjylland og dermed stoppe de bøger, han også i redaktionen af månedsskriftet. Der skulde fra lykke en stor tak til Kirsten for hendes indsats. Reaktionen i redaktionen, Elsemarie Dam-Jørgensen og Lennart S. Madsen, fortsatte derfor redaktionsarbejdet på egen hånd et par måneder. Også de forjænt en stor tak. Den 1.

oktober 2017 blev end-mag, i historie Lisette Juul Hansen ansat som museumsinspektør på Museum Sønderjylland – ISL, hvor hun blandt andet varetager opgaven som hovedredaktør af månedsskriftet.

I slutningen af 2017 opførte vi med at udsende månedsskriftet med Post-Nord, og i stedet indgik vi en aftale med Bladkompagniet. Det har betydet en mærkbar nedgang i forsendelsesomkostningerne, men vi kommer ikke uden om, at det nye samarbejde også er forbundet med mere usikkerhed for modtagerne og ekstra høvel for kontoret, og det er derfor til stadig evaluering.

Skrifter

I forsomeren udgav vi serien "Sønderjyske Levnedsak" Christen Duns Andersens erindringer fra Nordborg under titlen *Føkkjegilde og flyverskjal*. Bogen er en indfelt fortælling om livet på en gård i 1940'erne og 1950'erne. Man kan læse om hosten og det afsluttende føkkjegilde, om foreldrene og slægten og om gårdens andre beboere. Bogen handler også om årets gang i landsamfundet, forholdet mellem nærmest og dyr, kammeraterne og skolen og barndomsdagene skæve økskionser. Forholdene under krigen blandt andet med tyske soldater, der søgte flyverskjal, er et særligt kapitel. Der er tale om et værdifuldt tidsskrift, som mange ældre sønderjyder vil ikke glemme. Udgangspunktet er foreldrenes landbrug på gården Løjterboft, men forællingen er almentidlig Christen Duns Andersen er årgang 1936 og bor i dag i Klampenborg, men han har hverken glemt den altsåske fortid eller det altsåske sprog. Bogen blev præsenteret først den 7. juni for pressen i Sønderborg og derefter for Nordborg og omegns indbyggere hos Lokalt-historisk Arkiv for Nordborgområdet den 9. november. Det sidste sted var tilstrømningen så stor, at arrangementet måtte genytages. Ganske forfjnt har bogen fået gode anmeldelser og selvet har været rigtig tilfredsstillende.

Den 1. november blev René Rasmussen og Martin Bø Nørregaards bog *Der står Dag ved Møllin – 6. juni 1915* præsenteret for cirka 160 mennesker i forbindelse med foreningsvævs forening på Rigsarkivet i Aalborraa. Ingen anden dag i noget andet slag under hele Første Verdenskrig kostede så mange sønderjyder livet. Mindet 104 fra Sønderjylland faldt den dag. Derfor er forfatterne gået helt tæt på nedop denne dag. For hvad skete der egentlig den 6. juni 1915 ved Møllin? Hvordan forløb kampene? Og hvorfor for gik det så galt? Forfatterne viser i bogen, hvor tæt man kan komme på et enkelt slag i Den store Krig på grundlag af et danskspregget kildemateriale i form af fedpost, dupsbøger og erindringer og med indfølgelse af tysk og fransk kildemateriale. Bogen fik en bogsælret modtagelse hos anmeldere og bogklubberne, har været omgigg, så i bogrubriken af 2018 blev der trykt et ty ty oplag, som også sælger godt.

Ud over de nye bøger udgav vi i 2017 nye oplag af *Sønderjyllands Historie bind 2* og *Sønderjyllerne* og *Den store Krig 1914-18*. Arbejdet med *Sønderjysk Siffrs Historie* i to bind sked godt fremad. Forfatterne bemyndede for alvor at levere bidrag til gennemgang på forfatterseminarerne. Der regnes nu med udgivelse til jul 2019.

Udflygter

Udflygterne har gennem mange år været lillebystykker, og for at give plads til de mange, som ikke fik plads i første omgang, valgte vi i 2017 at give plads til tidligere oversteopede rejsetilbud. Fredag den 9. juni var vi på en endagetur til det østlige Holsten. I Bordsholm så vi den store lade, klostertårne med de prægtige arkofager for Frodoenk I og hans første kone og de senere arkofager for gottorpske hertuger og stalsmanden Caspar von Saldern. I Eutin var programmet samlet om sløttet og dets pragtfulde interiør. Derne var der byvandring i den velbevarede fyrsteborg.

I dagene 15.-17. september gik trædaesturen til Braunshweig og Wolfenbüttel. Med overnatning i Wolfenbüttel fik deltagerne et fint indtryk af vor Dronning Juliane Maries hjemby. En okstra gevinst var den samtidige "kulturnat" med koncerter og adgang til ellers lukkede seværdigheder. Der var også besøg i den gamle universitetsby Helmstedt og et indtryksfuldt besøg ved den imponante skole for Hitlerjungeindeledere i Braunshweig. Grænseregionen Halmsiedt-Marienborn gennemlevede historien om Tysklands deling frem til 1989. Lars N. Hommingsen og Carsten Postkrog Rasmussen var som vanligt guider og fortællere undervøjs med Mogens Asmund som turadministratør.

Foredragserinder, koncerter og møder

Vores foredragserække havde i 2017 "Fra vuggen til graven" som overskrift og handlede om livets gang i Sønderjylland. Den videreførte således foredragserækken fra 2016 om "Årets gang" i landskolen. Der blev efter levetiden fremom indsat af de tre foredragsholdere. Inge Adriansen fortalte om udfangelse, fællef og dilt og barselsstørke. Aase Marie Overgaard tog over med kirkelig og borgerlig konfirmation, ungdomsindebyer og fødselsdage. Inge Adriansen fortalte om linjen videre med bryllupper, troskaber, pølsebord, søh- og guldkost, og Elsemarie Dan-Irnsen satte det dystre punktum med død i gravvælses besigtigelse. Foredragene blev holdt på Museum Sønderjyllands afdelinger i Sønderborg, Tønder og Haderslev samt på Rigsarkivet i Aabenraa. Desværre kvede deltagertallet heller ikke denne gang op til vores forventninger – det var især fra 13 til 50. Tilsvarende foretog vi vores medlemmøder frem fra landskolens politiske historie. Indledt er en fornyelse af emnerne ind mellem modvendig-

Også i 2017 afholdt Idrætshøjskolen i Sønderborg et historiskursus i uge 6, denne gang med titlen "Kultur, kunst og køkken i Sønderjylland". Historisk Samfund bidrog som tidligere år med planlægning og foredragsholdere. Det samlede 65 deltagere og kurset var således fuldt tegnet. Der var mange gode bogkøbere iblandt. Vi fortsatte også samarbejdet med Folkeuniversitetet, der i det forløbne år afholdt foredragserækker om Sønderjyllands historie i Aarhus. Endrup i København, Kolding og Odense. Folkeuniversitetet afholdt tillige et weekendseminar på Sandbjerg om Tyskland og grænselandet for og nu, hvor et par af vore folk medvirkede. Foredragsholderne måtte også i liden, da vi samarbejdede med Museum Sønderjylland angående to foredrag med tre-i-ep-foredrag om Sønderjyllands historie. Den første fandt sted den 1. april på Museum Sønderjyllands afdeling i Haderslev og omhandlede tiden indtil 1720, mens den anden blev afviklet den 7. oktober på museets afdeling på Sønderborg Slot. De to gange tre foredrag blev gengivet på Dansk Centralbibliotek i Flensborg herhoveds den 19. september og 23. november i samarbejde med Folkeuniversitetet. Overalt var der tale om god tilslutning til foredragene, og stor interesse for vore bøger – og hvis den ikke var der på forhånd, forestod Finn Bach at vække den! Endvidere var der bogsalg ved en række arrangementer rundt om i Sønderjylland, ikke mindst ved adskillige foredrag på Rigsarkivet i Aabenraa. Resultatet blev et stort plus på vores bogsalgskonto – 40.000 kr. over det forventede. Medvirkerne herfor var også, at Finn Bach som tidligere besøgte alle sønderjyske boghandlere mindst to gange. Vi kan fortsat glæde os over, at boghandlerne sælger mange af vores bøger. Udover det direkte salg af bøger er en tilgang af nye medlemmer en glædelig sidegevinst ved at vise flaget så mange steder.

Vort årsmøde 2017 fandt sted lørdag den 29. april på VUC Syd i Haderslev. Omkring 60 medlemmer deltog. Henrik Posselt blev valgt til styrelsen i stedet for Kim Furdal. Den dengang nye direktør for Museum Sønderjylland, Henrik Harrow, holdt et interessant foredrag om industrisamfundets historie 1840-1970, med et blik på de østjyske fjedthavne. Efter foredraget var der rundvisning i lighthouse.

Sammen med Historisk Afdeling ved Aarhus Universitet og Grænseforeningen afholdt vi den 27. marts og den 25. oktober workshops om digital formidling af Sønderjyllands historie på Sandbjerg.

Hjemmeside, Facebook, PR-arbejde og koncerter

Vores hjemmeside var pænt besøgt, 10.700 besøgere var på hjemmesiden én eller flere gange i 2017. I gennemsnit var vi 120 gæster hver dag – ellers 44.500 besøge på et år – med 21.500 likes på facebook og 10.100 i butikken. Samme antal besøgere arrangerede kalenderen. Facebook har været et godt bidrag til at få trafik på hjemmesiden, og Poul Müller-Olsen gør en

flot indsats for at markedsføre vores aktiviteter her. Vores profil har næsten 1.000 følgere, og nogle opslag fanger opmærksomheden hos flere end 3.000 interesserede. Vi kan se, at 60 procent af vores følgere er mænd. Kristian Pallesen står for hjemmesiden og de elektroniske nyhedsbreve – otte i 2017. Vi har 570 mailadresser og ca. 65 procent åbner og læser vores informationer. Vi ønsker os selvfølgelig mange adresser og flere læsere.

Der har igen i 2017 været udsendt et større antal pressemeddelelser til aviser og udgaviser, som generelt er flinkere til at bringe dem. Det lykkedes således gennemgående for Månedsskriftet at få skriferis indhold omtalt i de lokale medier – og på vores hjemmeside. Der blev også udsendt en opdateret hvervebrochure.

I 2017 var Historisk Samfund igen med på en stor sønderjysk stand ved Historiske Dage den 25.-26. marts i Øksnehallen i København. Flere af foreningens folk medvirkede ved indslag på scenerne. Der blev solgt 111 bøger og tegnet fem nye medlemmer, og det til kommer den udnævnelsesliste værdi af et værs smil i det danske historiefremmingsmiljø. Men det krævede også en stor indsats, især af Finn Bach, men også af Mogens Asmund, Arne Jørgensen og Kristian Pallesen. PR-initiativerne betød at vi fik en pæn tilgang af nye medlemmer, men alligevel måtte vi, som de foregående år notere en mindre tilbagegang i det samlede medlemstal fra 2016 til 2015.

Konkret har igen i 2017 været bemaandet udelukkende med frivillige medarbejdere, nemlig Mogens Asmund, Henrik Posselt og Maria Erbs og frem til 1. maj tillige Hans-Ole Mørk. Deres indsats er helt afgørende for foreningens rolige drift og den gode kontakt til medlemmerne.

100-årsjubilæer fra 2018 og 2020

I 2017 tog planlægningen af markeringen af 100-året for begivenhederne i november 1918 og i 1920 store skridt fremad. Vi lagde ud med at nedsætte et udvalg inden for foreningens bestyrelse af Axel Johnsen, Karl Erik Olsen, Kristian Pallesen, Carsten Porskrog Rasmussen og formanden. Udvalget har især diskuteret vort program med foredrag i 1919/20.

Den 6. november i år markeres 100-året for den tyske revolution i Sønderborg. Den 11. november arrangerer Historisk Samfund sammen med Haderslev Stift og Haderslev Kaserne en central markering af 100-året for våbensættelsen i 1918. Det sker i Haderslev. Vi indgår i et foredragssamarbejde med museumstjerne på Danneberg og Klosterkirkegården. Den 17. november står vi sammen med Sprogforeningen for et arrangement på Følkebøjen i Aabornaa i anledning af 100-året for det store møde for med vedtagelsen af Aabornaa-resolutionen og H.P. Hanssens tale. Der vil være foredrag om eftermiddagen og en skuespilforening om aftenen. Dataforeningens programmer for disse arrangementer vil senere tilgå vore medlemmer.

Personalia

Siden sidste årsmøde har Historisk Samfund for Sønderjylland mistet to af sine styrelsesmedlemmer.

Den 27. oktober 2017 afgik vort mangefaldige og markante styrelsesmedlem Inge Adriansen ved døden efter en langvarig kamp mod en tilfældig sygdom. Inge Adriansen blev medlem af styrelsen i 1986 og stod sammen med Steen Andersen og Henrik Fungel for fornyelsen af *Sønderjysk Månedsskrift*, hvor hun var et flittigt medlem af redaktionen frem til 1996. En særlig indsats lagde hun sammen med Elsemarie Dam-Jensen og Lormart Madsen i udgivelsen og redaktionen af *Sønderjylland A.A.*, som er et fyrtårn på vor forenings bogliste.

Natten til den 13. februar 2018 afgik formanden for Aabornaa kredsen Erling Løbel Madsen ved døden. Erling blev medlem af kredsstyrelsen i 1992 og fungerede som sekretær, indtil han i 2003 blev formand og dermed også medlem af styrelsen. I de mere end 25 år, Erling virkede for vores forening, repræsenterede han i særlig grad dens folkelige, lokalhistoriske element. I Historisk Samfund for Sønderjylland har vi meget at sige Inge og Erling tak for, og vi vil minde dem begge med varme og taknemmelighed. Udbyrdsde mindetord vil blive bragt nedløbet.

En glædelig begivenhed er det til gengæld, at Lars N. Hemmingsen i forbindelse med årsmødet 2018 kan fejre sit 40-årsjubelium som medlem af styrelsen. Historisk Samfund skylder Lars Hemmingsen en hertilig tak for indsatsen i de fire årter som redaktør af skrifertrakken og årbogen, som formand og næstformand, som medlem af opsynsvalgsudvalget, som forfatter til halvske skrifter på vort forlag og artikler i vore festskrifter samt som en flittig foredragsholder i vort regi. Vi ser frem til fortsat godt samarbejde i det kommende tiår!

Tak til fonde og samarbejdspartnere

Historisk Samfund for Sønderjylland skylder som de foregående år Museum Sønderjylland – Institut for Sønderjysk Lokalhistorie en stor tak for assistancen til vores sekretariat, ligesom Museum Sønderjyllands andre afdelinger og Rigsarkivet i Aabornaa lagde plads til mange af vore arrangementer på favorable vilkår. En tak for godt samarbejde skal også lyde til Idrætsskolen i Sønderborg og Folkeskolevejsskolen.

I årets løb har vi med tak og udlyst tilskud fra Kulturministeriets bladfonds pulje, Den sønderjyske Kulturfonde, Alving, Fondem, Taungest, Møllers Fond, Dansk Kultursamfund af 1910, Gundel og Maltes Matthiessen Nissens Fond, H. P. Hanssens Mindefond og P. J. Schmidt-Fonden.

Christian Mylén, Esbjerg, takkede Historisk Samfund for godt arbejde i det forløbne år. Beretningen blev enstemmigt godkendt af foresamlingen. Der-

nasi fremlagde foreningens kasserer, Arne Fredsted Jørgensen, regnskabet, som viste et overskud på 75.778 kr. Kassererens beretning blev ligeledes enstemmig godkendt. Kontingtet for 2019 fastsattes til uændret 325 kr. for medlemsskab med Sønderjyske Arbejder og Sønderjysk Månedsskrift, 225 kr. for medlemsskab med arbejden alene og 275 kr. for abonnent på månedsskriftet. Der var ikke indkommet forslag til årsmødet. På valg til styrelsen var Mikkel Leth Jespersen, Lennart S. Madsen, Mogens Røstgaard Nielsen, Anne Marie Overgaard og René Rasmussen, som alle blev genvalgt. I stedet for Inge Adriansen indvoldiges Mette Pilegaard, Aarhus. På valg som revisorer var Jørn Andersen og Olaf Krøger, der begge genvaldes. Under eventuelt præsenterede formanden de to nye kredsformænd i Tønder og Aabenraa, Jøns Møller og Holge Søgaard, ligesom han udtalte foresendelsesproblemer for *Sønderjysk Månedsskrift*.

Aabenraa Kreds

Der afholdtes generalforsamling den 10. april 2018 på Landsarkivet, hvor bestyrelsens beretning for 2017 blev lagt frem. Her oplystes, at Tove, Ivar og Peter blev genvalgt for 3 år på den seneste generalforsamling i 2017, mens Erling og Lone ikke var på valg. I tilslutning til generalforsamlingen holdt Leif Nielsen et foredrag om tyske flygtninge.

Bestyrelsen har siden sidste generalforsamling afholdt 3 bestyrelsesmøder og haft følgende arrangementer:

Den 12. juni gik det med Mikkel Leth Jespersen i kaptajnernes fodspor på Løjlund. Det var den tredje tur om emnet, og som på de første to ture var der også tilslutning.

Den 21. og 22. juni ledede Erling en vandretur i Aabenraa på sporet af 2. verdenskrig. Det skete i samarbejde med Bjihistorisk Forening.

Erik Skifter Andersen fortalte den 22. august om skibsværgerne i Aabenraa på Museset i Aabenraa med efterfølgende rundvisning i byensområdet, hvor han fortalte om huse og gader, der knyttede sig til emnet. Der var god tilslutning.

3. oktober fortalte Henrik Skov Kristensen om Fårhusløjren med efterfølgende besøg i museumsbygningerne i Præstev Løjen. På grund af det søme faldpunkt på året var deltagerlisten ikke så stor, og det blev også for tidligt mødt.

Den 8. november afholdtes det årlige møde med Lokalarkiverne i Aabenraa. Mødet blev afholdt i Bøvrup. Aftenens foredrag var om maleren Eskesøge, der er født i Bøvrup og i sin barndom har boet på egen.

Den 10. februar 2018 stod vvs forening for årsmødet på Folketsbibliotek i Aabenraa. Mødet foretog ikke helt tilfredsstillende. Der kom omkring 190 personer af de 250, der var bestilt kaffe til. Det gav et underskud på

60 kvartaler, som skal dækkes af de medvirkende foreninger. Det foreslås, at der fremover indføres tilmedling til arrangementet. Mikrofonanlægget virkede ikke, så mange havde problemer med at høre, hvad der blev sagt. Det er simpelt hen ikke acceptabelt for et sted som Folketsbibliotek. Sct. Jørgens figurer, som skulle have sunget under festen, havde meldt afbud på grund af vinterferien, men Mogens Fangel havde sørget for afløsning. René Rasmussen holdt et foredrag om 1. Verdenskrig. Det viste sig i øvrigt at være det sidste møde Erling deltog i. På mødet var han i fuld vigør som modleder. Måske kunne man forestille sig, at den sidste afstemningsfest kunne afholdes ved 100 året for Centforening i 2020. Dette droftes med de øvrige deltagende foreninger.

Af programmet for 2018 og 2019 kan nævnes, at vi pålænkede et arrangement i 2019 i samarbejde med Bøvrup Lokalforening og Menighedsråd om delingen af Bøvrup kommune og søgn i forbindelse med afstemningen i 1920. I 2018 er der arrangeret en tur til Kalø den 10. juni og en gentagelse af byvandringen på Jørgensgård den 20. juni med Lars Henningsen som fortæller, dette i samarbejde med Bjihistorisk Forening og Aabenraa Kommune. Til efteråret pålænktes en tur på Condarmstien. De arrangementer, Erling i øvrigt havde på tapetet er vi i bestyrelsen nødt til at rykkes.

Opmærksomheden henledes i øvrigt på hovedforeningens arrangementer november 2018 i anledning af 100 årsdagen for Centforeningen.

Peter Rastrip

Haderslev Kreds

Kredsen havde i 2017 tre arrangementer. Onsdag den 31. maj tog vi på en aften tur til Skodshørs Skov og husmandskolonien der. Deltagerne mødtes ved Skodshørgårdet, hvor der blev givet en introduktion, og derefter var der kø-sejls-tur med fire-fem stop herunder ved Dressvold og stedet for guldfundet. På sidene blev der givet en kortere uddybning af introduktionen. Efter køturen var der kaffe og generalforsamling på arkivet. Lørdag den 26. august afholdt kredsen en holdingsudflugt til Ribe med byvandring og besøg i domkirken. Desuden stod kredsen for planlægningen af hovedforeningens årsmøde den 29. april på VLC i Haderslev.

I det forløbne år er der sket meget omkring det historiske i Haderslev Kreds. Det har betydning, at vi ikke slet har et ugens andet end svenske møde, men der har været mange kontakter og meget samarbejde med de øvrige aktører omkring historien i Sønderjylland. Der er samarbejde med efterskoler i form af fridagshistorikarrangementer, Folkeuniversitetet, den nye kommunale konstruktion "Historia Haderslev," og med etableringen af små selvstændige samvirker for både kultur, fritid, lokalhistoriske foreninger og små museer til afløsning af Folkeoplysningsudvalget.

Vores vinterarrangement blev koblet sammen med generalforsamlingen i 2018. Vi prøvede, at lave en kort generalforsamling med efterfølgende spisning – og som afslutning koblede vi os på en af Live forelæserne fra Aarhus Universitet – om menneskets historiske set i evolutionen og Homo Sapiens lys. Det var en fantastisk succes – og vi var som noget nyt mange til generalforsamlingen uden dog, at det lykkedes i første omgang at få en fuldhalig bestyrelse.

Kurt Erik Olsen

Sønderborg Kreds

Vi har mindet en gang om året et kirkebesøg. Kirkesøgene trækker altid medlemmer til, og vi lagde ud med et besøg i den katolske kirke-Skt. Pauls Kirke i Sønderborg mandag den 13. februar, hvor vi fik en god rundvisning og god oplysning om den katolske liturgi. Vi fortsatte vores gode samarbejde med Historisk Samfund for Als og Sundved med vores projekt om Sønderbøge havn. Mette Guldborg fra Fiskeri- og Skifternemuset i Esbjerg holdt foredrag om Sønderbøge havn fra 1600 til 1800 i riddersalen på Sønderborg slot den 15. maj. Projektet med Sønderborg havn afsluttedes 26. april i riddersalen på Sønderborg slot, hvor Christian Bo Bjørsen holdt foredrag om Sønderbøge havn i middelalderen. Vores generalforsamling blev afholdt den 4. april på Koes' gård i Høruphav. Indledningsvis holdt tidligere overdrager på Sønderbøge sigtshus, Andreas Johansen foredrag om danske læger under reformationen efter 2. verdenskrig. Andreas Johansen har skrevet en anmeldelse bøger. På generalforsamlingen trådte Lisbet Marcussen ud, men generalforsamlingen gav bestyrelsen mandat til at få en afløser ind. Og det er lykkedes, idet Anders Orris er indtrådt i bestyrelsen – dejligt. Vi har holdt en række bestyrelsesmøder, hvor vi har drøftet fremtidige arrangementer i kredsen. Vi vil meget gerne have et meget fastere forhold til lokalaktiverne. Og det er vi ved at få. Tidligere med vores projekt om Kleinbahn, men nu også med en del af aktiviteter i Augustenborg den 17. maj. Der sker meget i Augustenborg, hvor huse skal bevares. Lokalhistorisk arkiv for Augustenborg og omgivelser for en overordentlig spændende tur. I bestyrelsen har vi haft fokus på småbygninger med mere, og 19. september havde vi arrangement om afløb i Egen med gennemgang af det frivillige brandværn. Desværre måtte det aflyses på grund af mængden af deltagere. I oktober viste Carsten Poskroy Rasmussen runde i Døstøvs kappel på Sønderborg slot for en meget interessant gruppe. 8. november blev mødet med de lokalhistoriske foreninger afholdt i Egen. Dette møde er altid spændende for det er her, vores forening har sin betydelige. God kontakt og samarbejde er vigtigt. Vores 2017 blev afsluttet med et godt arrangement i Sønderborg lufthavn den 20. november.

Christian Bo Bjørsen

Tønder Kreds

Tønder kreds arrangerede en søndagsfamilietur langs den sønderjyske Hærvej fra Arnhoved Tngsted til Tørring Mølle, mens den planlagte tredages bustur ad Hærvejen videre nordpå fra Skjoldlund Krat til Viborg desværre måtte aflyses. Kredsens har i 2017 ligget lidt underdrojet efter formanden Carl E. Michelsens afgang, men i marts i år trådte Jens Møller fra Løngbølster til som ny formand, og bestyrelsen er tillige suppleret med et nyt medlem, Erik Sørensen fra Tønder. Der skal ved denne lejlighed lyde en tak til Michelsen for indsatsen som formand i årene 2015-17.

Finn Clemmensen

Sydslævig Kreds

Foreningsåret 2017 blev indledt med generalforsamlingen, der fandt sted torsdag den 6. april på Dansk Centralbibliotek for Sydslævig (DCBIB) efterfulgt af foredraget "Knud Lavard på korstog" ved professor Kurt Villads Jensen.

Torsdag den 8. juni kunne vi igen indbyde til foredrag i samarbejde med DCBIB som også denne gang lagde lokaler til. Emnet var "De sydslæviske færdberne" og foredragsholderen Marianne Brink Jensen, der har skrevet speciale over dette emne.

Den 27. oktober var vi medindbydere til arrangementet "Slesvia kolonial" som blev afholdt i anledning af 100-året for salget af de Vestindiske Øer. Lidt over den historiske del med hyvandering og foredrag bestod arrangementet af en billedudstilling, en teatropførelse, musik med mere.

Hovedforeningen indledt dernæst vores sydslæviske kreds til foredragsserien "Tre-i-rap". Emnet var bøssegang: "Herbigdomme og grøn-selund" – den 19. september om tiden fra 1721 og den 23. november om tiden fra 1721 til i dag. Arrangementet var færdigt i den sammenheng, som Danmarks Radio, Nationalmuseet og Kulturshelonen havde etableret ved at erklære 2017 for "Historians år". DR-TV sendte således serien "Historien om Danmark" med skuespilleren Lars Mikkelsen som vært, og Historisk Samfund for Sønderjylland og Museum Sønderjylland fulgte op med et "tre-i-rap-foredragsmøde" om den særlige sønderjyske vinkel på Danmarkshistorien. I vores landsdel var foredragene henlagt til Dansk Centralbibliotek, Flensborg. Foredragsholderne var Orla Madsen, Lomart Madsen, Carsten Poskroy Rasmussen, Lars N. Henningsen, Hans Schultz Hansen og Henrik Becker-Christensen, alle velkomne og velkomne eksperter her fra vores egen.

Arrangementerne har været godt – til dels særdeles godt – besøgt, og de muligheder som deltagerne får for at stille spørgsmål til og debattere med foredragsholderne, bekræfter blot det. Det er af stor værdi for Historisk Samfund skal der lyde en stor tak for samarbejdet med DCBIB.

I planlægningen for 2017 indgik desuden to arrangementer med emnerne "Nordfrisland og Bertold Isabson" og "Aftenvandring i Rendsborg". Det har dog ikke været muligt at gennemføre disse planer, men aftenvandringen i Rendsborg ved Joachim Martin finder sted den 8. maj 2018 med efterfølgende kaffe med mere i Ejderhuset i Büdelsdorf. Det er også fortsat bestyrelsens ønske at kunne indbyde til et besøg i Nordfrisland med landet og dens befolkning som omdrejningspunkt. Det må dog vente endnu et år.

Vi kan til gengæld med glæde indbyde til en anden lokalitet i Nordfrisland, nemlig et museumsbesøg i Svesing-lejren, der, hvad formidlingsdelene angår, er blevet betydeligt forbedret. Efterfølgende er der foredrag på Husum danske Skole og det afvikles den 29. august 2018. Foredragsholdet bliver museumsinspektør og historiker Jens Chr. Hansen, og titlen er "Husum-Swesing – en koncentrationslejr i grænselandet".

Et af de emner, der optager alle historierinteresserede for tiden, er handredet for afløsnings- og genforeningsåret 1920 og jeg lovede sidste år på foreningens generalforsamling, at Sydslæviskredsen ville "gøre noget" i forbindelse med afløsningsdagen i zone II den 14. marts. Vi har derfor arrangeret et møde den 14. marts 2020 som vil foregå i Kongesalen i Borgerforeningen, Flensborg med dr. phil. Henrik Becker-Christensen som hovedtaler.

Det er planen at lige kontakt til tyske lokalhistoriske kredse og medinddrage mindre sydslæviske organisationer blandt andet "Det lille Teater". Der har været afholdt tre bestyrelsesmøder, hvor vi ikke kun har afholdt arrangementer, men også udviklet nye ideer. Formanden har desuden deltaget i to styrelsesmøder i hovedforeningen samt årsmødet og får fremtidigt hjælp fra foreningens kontor. I kredsen er medlemstallet faldet, så vi nu har lige under 100 medlemmer, og vi har derfor besluttet at gøre noget ved medlemsbevægningen. Synliggørelsen skal finde sted på flere måder og foregik blandt andet ved friluftsmøderne under de danske årsmøder den 3. juni 2018 på pladserne i Slesvig, Husum og Flensborg.

Kirsten la Cour

Inge Adriansen, Sønderborg

27. juli 1944 - 27. oktober 2017

I oktober 2017 afgik Historisk Samfund for Sønderjyllands mangsrigge styrelsesmedlem Inge Adriansen ved døden efter flere års kamp mod en tilhængende kræftsygdom. Med hendes bortgang har Historisk Samfund mistet af sine flittigste medarbejdere og den sønderjyske landsdel en kulturpersonlighed af en sådan kvalitet.

På mindeskanen over en anden sønderborgers slagtermøster i P. Reimers, står at hun havde "sind til søk bastes fart". Det samme kan med få afregnes som Inge. Fagligt tjente hun utvivlsomt vikt. Herudover vigtigste forsknings- og kulturelle symboler, mønter og erindringsbøger, de slaviske krige og den Fæstede Værdkrig, de sønderjyske borgerkrige, tyskerudvandringer og Flensborg flod og Sønderborg og Dybbøls lokale historie. Med sine undersøgelser og beskrivelser af de sønderjyske krigshandlinger og krigens i det hele taget har Inge meget bredt kendskab til den nordslaviske og tyske historie og krigens historie og krigens historie. Hun fandt sig lige hjemmevant blandt slaviske og historikere, blandt internationale konferencer og blandt alment historisk interesserede, tilhørende på højskolekurser og humanioraforeninger. Hun var lige så meget formidler

som forsker – og hørte i begge egenskaber til de fremmeste. Ovennål gjorde hun sig umage; engagerede sig og bragte sin rige personlighed i spil. Det skete altid i sagens færd, ikke for at promovere sig selv. Hun skyede al virak omkring sin person, men glædede sig oprigtigt, da en ældre kvinde ved en mindnehøjtidelighed i august 2014 kom hen til Inge og takkede for hendes indsats for Sønderjylland.

Inge Adriansens mange forskningsresultater kan man læse mere om i festskriftet *Forvindringensaal*, hvormed fagkolleger i efteråret 2014 fuldt forfent hyldede hendes inledning af hendes afgang som museumsinspektør ved Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot efter 45 års arbejde på dette sted. Hendes virke for museet og Historisk Samfund for Als og Stundede er fastholdt i vores søsterforenings-årbog for 2017.

Her skal Inges arbejde for Historisk Samfund for Sønderjylland fremhæves. Hun blev medlem af styrelsen i 1986 og stod sammen med Steen Andersen og Henrik Fangel for fornyelsen af *Sønderjysk Månedsskrift*, hvor hun var et flittigt medlem af redaktionen frem til 1996. Inge var dybt engageret i markeringen af genforeningsjubileet i 1995, og hun har udgivet to bøger i vores serie *Sønderjyske billeder mod tæmper* i tilknytning til 1920-tallet: *Dansk eller tysk? Billeder af national selvforståelse i 1920* sammen med Immo Døse og *Fra det lyse nedbrag til Slægtskab 1918-1920* sammen med Broder Schwensen. Inge var altid foredragsholder over for et samarbejde med tyske kolleger.

Inge var også en bærende kraft i mange af vore fondeskrækker og i de bogudgivelser, som de resulterede i. Her skal især nævnes *De slægtlige Hertuger, Sønderjyderne* og *Den store krig 1914-18 og Slækte og Helte i Sønderjyllands Historie*. Gennem en længere årrække var hun med til at tilrettelægge historikurserne på Idrætsskolen i Sønderborg, som Historisk Samfund samarbejder med. En helt særlig indsats lagde hun sammen med Elsemarie Dam-Jensen og Lennart Madsen i udgivelsen og redigeringen af *Sønderjylland A-Å*, som lyser op som et fyrfæm blandt foreningens mange udgivelser.

På styrelsesmøderne deltog hun engageret i diskussionen. Hun kunne være skarp, men søgte efter konsensus, for der skulle skabes resultater. Hun var de skiftende formænd en god støtte. Og hun svigtede ikke, men gik foran, når det gjaldt om at omsætte principielle beslutninger til praktisk arbejde. I Historisk Samfund for Sønderjylland har vi meget at takke Inge for, og vi vil holde hendes minde højt i ære.

Hans Schultz-Hansen

Erling Læbel Madsen, Dybvighoved, Løjt 6. november 1943 - 13. februar 2018

Med Erling Læbel Madsens død har Historisk Samfund for Sønderjylland mistet sin mangeårige formand for Aabenraa kredsen. Endnu lørdag aften den 10. februar 2018 var Erling en veloplagt ordslyrer ved aftenmødet på Folkehjem, som han altid satte en ære i at være medarrangør af. Ingen havde regnet med, at det skulle blive sidste gang, vi så ham. Natten til den 13. februar afgik han ved døden.

Erling Læbel Madsen blev medlem af bestyrelsen for Historisk Samfunds Aabenraakreds i 1992 og fungerede som sekretær, indtil han i 2003 blev formand efter Hans H. Bang. Dermed blev Erling også medlem af hovedforeningens styrelse. I de mere end 25 år, Erling virkede for vores forening, repræsenterede han i særlig grad dens folkelige element. Erling var stærkt engageret i den lokale historie, først og fremmest på Løjt Land. Han var i mange år formand for Løjt Lokalhistoriske Forening og redaktør af *Det gamle Løjt*. Rundemølle og de gamle kaptajsgårde boede meget for ham. Men han var også i nær kontakt til det lokalhistoriske miljø i hele det gamle Aabenraa amt, som han samlede til et fællesmøde én gang årligt, og han arrangerede gerne ture til mål som Sikringsstilling Nord og Hærvejen fra Øster Løgum til grænsen – og til de gamle gårde og huse i Aabenraa. Ved de mange udflygtter og rundvisninger på sin hjemegn var Erling altid en begejstret historiefortæller.

Erling var altid hjælpsom, når der skulle gøres en indsats, og han stillede gerne op, når der var brug for hjælp ved arrangementer og lignende. En tid lang var han også fast medhjælper på Historisk Samfunds kontor. Erling havde mange andre jern i ilden, især i Løjt sogn, hvor han blandt andet var medlem af menighedsrådet, bestyrelsesmedlem i højskoleforeningen og æresmedlem i det frivillige brandværn. Inde i Aabenraa var han guide og vært for Aabenraa Turisforening. Det var som en anerkendelse af dette mangsidede engagement, at Erling mødte H. V. Clausens

og Johan Ottensens Legat til Danskhedens Fremme i Sønderjylland. Det var en udmærkelse, som han med rette var stolt af.

Erling ville helst træffe aftaler med folk ansigt til ansigt. Han kunne være svær at få fat på i telefonen og endnu sværere at få til at svare på e-mail. I stedet dukkede han op hos Historisk Samfund på Rigsarkivet i Aabenraa. Så fortalte han med stolthed om de mange deltagere ved arrangementerne, han beredte om kredstens planer, og der blev truffet aftaler om annoncering, lån af lokaler og lignende. Der blev også tid til en venskabelig snak, men Erling var ikke den, som blev hængende længe og nødvendig, for han skulle videre til sine mange andre opgaver. Disse besøg vil vi savne.

Vi havde gerne undt Erling flere år at virke i, men han nåede desuet i de år, som blev ham beskæret. I Historisk Samfund for Sønderjylland vil vi mindes Erling Lebel Madsen med varme og taknemmelighed.

Hans Schultz Hansen

Historisk Samfund for Sønderjylland

Styrelse:

Forretningsudvalg:

Formand: Forskningsleder, dr. phil. Hans Schultz Hansen, Østergade 14, 6392 Haderslev, 41 71 01 (Rigsarkivet Aabenraa), hsh@sa.dk
 Næstformand: Tidl. arkiv- og forskningschef, dr. phil. Lars N. Henningsen, Jørgensgård 43 B, 6200 Aabenraa, 74 62 76 17, larsnenningsen@gmail.com

Kasserer: Tidl. områdedirektor Arne Fredsted Jørgensen, Mågen 53, 6270 Tønder, 72 72 44 17, laj@5352@gmail.com

Sekretær: Cand.oecon. Mogens Asmund, Nørreløkke 5, 6200 Aabenraa, 40 36 09 38, moas@post.tele.dk

Journalist Finn Bach, Flensborgvej 26, 2.th., 6200 Aabenraa, 40 68 20 98, fimbach@hotmail.com

Museumsinspektør Lisette Juhl Hansen, Museum Sønderjylland – ISL, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, 65 37 08 52, ljh@msj.dk

Arkiv- og forskningschef, ph.d. Mogens Rostgaard Nissen, Dansk Centralbibliotek, Flensborg, Postboks 528, 6330 Padborg, 0049 461 86 97 190, mrr@dcbib.dk

Tidl. kommunikationschef Kristian Pallesen, Sletmarken 38, 6310 Brouge, 61 51 47 88, pallesen@310@gmail.com

Tidl. forretningsfører Henrik Posselt, Langløkke 10, 6200 Aabenraa, 30 29 56 74, langlokke@bbsyd.dk

Styrelsesmedlemmer i øvrigt:

Overinspektør Elsemarie Dam-Jønsen, Markedgade 20, 6240 Løgumkloster, 74 74 51 34, elsemariעדamjensen@gmail.com

Museumsinspektør, ph.d. Mikkel Leth Jespersen, Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aabenraa, 6200 Aabenraa, 74 62 26 45, mlj@msj.dk

Afdelingschef, ph.d. Axel Johnsen, Sjørnevej 27, 6300 Gråsten, 71 72 55 30, adj@msj.dk

Overinspektør Lennart S. Madsen, Museum Sønderjylland, Arkæologi Haderslev, 6100 Haderslev, 74 52 75 66, lsm@msj.dk

Museumsinspektør Anne Marie Overgaard, Margrethevej 1, 6280 Højer, over@msj.dk

Mette Pilgaard, arkæolog, Katrinebjergvej 61, 2. th., 8200 Århus N,
86 10 17 53, bjornesen12@gmail.com
Ehedsleder, adj. professor, dr.phil., **Carsten Porskrug Rasmussen**
Rødker 1, 6200 Aabenraa, 65 37 08 51, cp@msj.dk
Museumsinspektør, cand.mag., **Rene Rasmussen**, Nygade 36,
6270 Tønder, 73 72 00 06, renerasmussen@bbsyd.dk
Oversinspektør, ph.d., **Henrik Skov Kristensen**, Østedsgade 24,
6400 Sønderborg, 74 67 65 57, henrik.skov.kristensen@natmus.dk

Kredsledelsesformand:

Haderslev: Karl Erik Olesen, Diernæsvej 220, 6100 Haderslev,
74 52 54 20, kcohadslsv@gmail.com

Aabenraa: Helge Sogaard, Stubbak, Tøften 5, 6200 Aabenraa,
23 42 94 88, hs.toftern5@gmail.com

Sønderborg: Christian Ro Bojessen, Havbo 2, 6470 Sydals,
74 41 59 74, havbo2@stofanet.dk

Tønder: Jens Møller, Allégade 13, 6240 Løgumkloster,
29 87 25 72, jensmoller13@gmail.com

Sydslævig: Kirsten la Cour, Gammelau 2, D-24980 Schafflund,
0049 46 39 78 24 02, la@skoleforeningen.de

Historisk Samfundets kontor og butik:

Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa,
74 62 46 83, e-mail: hbsf@hbsf.dk, www.hbsf.dk

Åbningstider:

Tirsdag og torsdag kl. 09.00-13.00.

Redaktionsadresser:

Sønderjyske Årbøger: Arkiv- og forskningschef, ph.d. **Mogens Rostgaard Nissen**, Forskningsafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslævig, Nordstrasse 59, D-24639 Flensburg (Postboks 528, 6330 Pødborg), Tlf. 0049 461 86 97 190, e-mail: mrn@dtb.dk

Sønderjysk Månedsskrift: Museumsinspektør **Lisette Juhl Hansson**,
Museum Sønderjylland – ESI, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa,
65 37 08 52, ljh@msj.dk

Skejtrække: Oversinspektør, ph. d., **Henrik Skov Kristensen**,
Østedsgade 24, 6400 Sønderborg, tlf. 74 67 65 57,
e-mail: henrik.skov.kristensen@natmus.dk

Kredsbestyrelser:

Aabenraa kreds:

Kredsformand **Helge Sogaard**, Stubbak, Tøften 5, 6200 Aabenraa,
23 42 94 88, hs.toftern5@gmail.com

Ivor H. Ottesen, Rumesvinget 39, 6330 Pødborg, ivorbh@mail.dk

Kasserer **Lone Janfelt**, jorgenssgd52.6200.aabenraa.lonejanfelt@gmail.com

Tove Nørgård, jorgenssgd43.b.6200.aabenraa.tovenorgaard@yahoo.com

Peter Rastrup, jorgenssgd47.6200.aabenraa.peter@astrup.net

H. C. Jørgensen, Gammelheft 6, Holbøl, 6340 Kruså, hcej@bbsyd.dk

Haderslev kreds:

Kredsformand **Karl Erik Olesen**, Diernæsvej 220, 6100 Haderslev,
21 21 63 80, kcohadslsv@gmail.com

Kasserer **Kirsten Fynbo**, Søndergade 34 E, 6630 Rødding,
kirstenfynbo@hotmail.com

Ellen Jensen, Persillegade 9, Rødding, ellenjensen@skodborg-net.dk

Sønderborg kreds:

Kredsformand **Christian Ro Bojessen**, Havbo 2, 6470 Sydals,
74 41 59 74, havbo2@stofanet.dk

Sekretær **Margrethe Iversen**, Færveriløkke 33, 6310 Børgser, mail@huset.dk

Syone-Erik Outzen, Vester Søvej 11, 6430 Nordborg, buchoutzen@tdur.dk

Anders Orffis, Sander Havnegade 10 st. tv, 6400 Sønderborg,
bcsyisten@tush.com

Hans Stengaard Jensen, Egerstvej 1, 6400 Sønderborg,
stengaardjensen@mail.tele.dk

Tønder kreds:

Kredsformand: **Jens Møller**, Allégade 13, 6240 Løgumkloster,
29 87 25 72, jensmoller13@gmail.com

Næstformand **Finn Clemmensen**, Tøften 22, 6780 Skærbæk,
odagofin@gmail.com

Protokollfører **Marie Stærk**, Abterpvej 50, 6261 Breddebo,
nielsloek@mail.dk

Jens Laurrup, Overhyvej 4, 6520 Tøftlund, melldkjaer@mail.dk

Erik Sørensen, Lessalle 37, 6270 Tønder, levnsgs@gmail.com

Sydøstsig Kreds

Kredsformand **Kirsten la Cour**, Gammelau 2, D-24980 Schafflund,
0049 46 39 78 24 02, la@skoleforeningen.de
Næstformand **Kristian Bøgebjerg Arentsen**, Vinkelvej 2, 6340 Krusi,
kbaentson@hotmail.com
Kasserer **Sybillia Nitsch**, Künigsbergerstr. 14, D-25852 Eggebok,
sybilla_nitsch@skoleforeningen.de
Klaus Tolstrup Petersen, Dansk Centralbibliotek, Flensborg,
Postboks 528, 6330 Padborg, ktp@dbib.dk
Mogens Rosgaard Nissen, Dansk Centralbibliotek, Flensborg,
Postboks 528, 6330 Padborg, mnr@dbib.dk

Historisk Samfundets Sydøstsig Kreds havde det store udsyn fremme, da de sammen med Flensborg Søjtmuseet, Museum Sønderjylland – Kulturhistorie, Aabenraa og Det Slesvigske Samfund på Dansk Centralbibliotek i Flensborg i oktober 2017 indledte et samarbejde om at udarbejde en katalog over de gamle bøger i de to biblioteker. Samarbejdet har allerede ført til en række bøger, der er blevet udgivet af de to biblioteker. De bøger, der er udgivet af de to biblioteker, er blevet brugt til at oprette en hjemmeside for vestrindlandslæseren. Der blev blandt andet gennemført en lignende dring gennem Flensborg, og på biblioteket kunne man opleve såvel danske forfattere og videnskabsmænd som kunstnere fra US Virgin Islands, der tog afsæt i de afrikanske rødder, der har sat deres præg på den caribiske kultur. På billedet optræder Ocean James. Foto: Marco L. Petersen, Dansk Centralbibliotek for Sydøstsig.

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

RESULTATOPGØRELSE

Note	Regnskab 2017	Regnskab 2016
	kr.	kr.
FORENINGSVIRKSOMHED		
INDTÆGTER		
Foreningskomingent og abonnement	540.103	505.858
Tilskud	231.330	232.500
Andre indtægter	137.488	160.662
	908.921	899.020
UDGIFTER		
Sønderjyske Arbejder	-176.121	-178.955
Sønderjysk Månedsskrift	-471.549	-489.275
Medlemsaktiviteter	-149.138	-172.126
	-796.808	-830.356
	<u>-121.113</u>	<u>-88.664</u>
RESULTAT AF FORENINGSVIRKSOMHED		
FØRLAGSVIRKSOMHED		
Indtægter af skrifter	260.251	294.314
Omkostninger vedr. skrifter	-190.117	-257.324
Lagerregulering	34.460	86.467
	<u>104.594</u>	<u>123.457</u>
RESULTAT AF FØRLAGSVIRKSOMHED		
DÆKNINGSBIDRAG	216.707	212.121
Sekretariats- og styrelsesomkostninger	-215.504	-209.392
RESULTAT FØR RENTER	1.203	2.729
Renteindtægter og udbytte	36.006	54.504
Kursdiffrencer m.v.	-38.569	-41.332
ÅRETS RESULTAT	75.778	98.565

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

BALANCE

	31.12.2017	31.12.2016
	kr.	kr.
AKTIVER		
Beholdning af skrifter	120.927	86
Debitorer	174.573	183
Tilgodehavende moms	0	0
Periodafgrensningsposter	522.773	309
Obligationer	0	0
Investeringsbeviser	2.256.560	2.218
Likvide beholdninger	643.316	768
AKTIVER I ALT	3.718.149	3.564
PASSIVER		
Ikke disponerede midler	1.853.959	
Fra årets resultat	-75.778	-1.854
Hanseskibe:		
Den nordjyske søfarts historie	500.000	
Kommende års udgifter	-350.000	-850
EGENKAPITAL PR. 31. DECEMBER	2.779.737	2.704
Fondfaktureret kontingent	524.898	537
Skyldige omkostninger mv. i øvrigt	307.227	240
Mellemregning med kredse	32.128	28
Skyldig moms m.v.	74.159	55
KORTFRISTET GÆLD	938.412	860
PASSIVER I ALT	3.718.149	3.564

Regnskabet for Historisk Samfund for Sønderjylland er revideret af Revisionscenteret Andersen, Oluf Krøig, samt den udnævnte interne revisor Jørn Andersen. Revisoren har ikke givet anledning til bemærkninger og er undskrevet af begge revisorer den 21. marts 2018. Regnskabet er godkendt på foreningens ordinære årsmøde den 21. april 2017.